

2194 2192

PÄRNUMAA ELU

IX VIHK.

**POLIITIKA,
TEADUSE JA
KIRJANDUSE
AASTARAAMAT**

KIRJASTUS „KULTUUR“, PÄRNUS.
1 9 3 0.

= PANSION =

ADELINE TANNBAUM

Villa „LYA“ Pärnus, Kaarli t. 16, (Staadioni taga).

Alati saadaval
head hommiku-, lõuna- ja õhtusöögid
Toad pansioniga.

Kõige soodsam ostukoht Pärnus

veinitehas „VIKTORIA“

Tehas V.-Jõe t. 7. Kõnetraat 347. Müügikoht Rütli tän. 28.

Paremad kodumaa naturaalveinid.

V. Klasseni veini-, liköörikaupl.

Pärnus, Rütli tän. 28.

Viktoria veinid,
paremad liköörid,
head konjakid ja napsid.

Suures valikus otse väljamaalt: apelsiinid, banaanid, sidronid, õunad, viinamarjad jne.

Shokolaad, kompvekid, pähklid jne.

Hinnad odavad.

:::

Jällemüüjatele 0/00/0

Paremad aga sealjuures odavamad ja
suuremas väljavalikus

riidekaubad

on

A-s., „Tekla“ Pärnu osakonnal,
Jänesselja tänav nr. 5. —

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

SP 2122

Ringkäik Pärnu lilledes

PÄRNUMAA ELU

ÜHEKSAS VIHK

B1308

Rooside paradis.

Oma külastamata algasin niinime-
 hoonele algselt, mis asub
 vahelisel platsil. La-
 vapid, antakse neile sadadele tuhan-
 detele, milledega kaunistatakse
 platsid, on siin kahes kogos, mis oma-
 loid jagunevad teoks jaoks 150 aknaga.
 Lilletaimi platsidel vahetatakse suve kestel
 2-3 korda ja selleks vajatakse 125.000 -
 130.000 taime, mille keskmine turuhind
 oleks umbes üks miljon senti. Oma tarvi-
 tamisest ülejäänud lilletaimed aga müüakse
 odava hinnaga eest kodanikele ning sellest
 saadakse tulu aastas 2000 krooni ümber.

Kasvatatakse selles aias, lavades ning
 kasvahoonetes lilli, milledest kui ihustusta-
 medest tähtsamatena olgu siinkohal nime-
 tatud: Alternanthera, Impatiens, Geranium,
 ena, aurea, paronychoides ja amabilis, noorte
 edasi: fresine Lindneri, ja alamaid, kes on
 glaucu, Sedum carneum fol. var., Pei

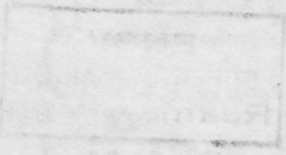
POLIITIKA, TEADUSE JA KIRJANDUSE AASTARAAMAT

... on umbes 1000
 gust jätkub, et
 satumises.
 on vilja-
 eest, kuid
 and, ku-
 stu, keile
 väsimata hool ning oskus on loonud
 selle kõik. Noored õuna-, pimi- ja mari-
 puud seisavad siin sirgetel, rohutatel peen-
 rardel reas nagu rivistatud sõdurid.
 — Kui palju teid siin on, — küsin?
 — Esimesel, s. o. 1929., aastal silmasime
 4000 puud, tänava aga tuleb silmamisele
 6000 noort viljapuud, — tähendas mu kü-
 simusele ülemaednik, jutlemisest kellega
 selgub, et tal on kavatsusel puukooli laiend-
 dada järgimööda veel kolm aastat, et võimaldada
 tarvitajaskonnale puukoolist vaimu-
 mate, s. o. suuremate viljapuude saamist, sest nende
 järele olevat nõudmine palju elavam, kuna puud
 istutades kodanikul on soov võimalikult kiire-
 malt oma puu vilja maitseda.
 Ma ei kahtle, et kõneleja ka oma kavatsuse
 teostab. Siis aga võib kogu Pärnu maakond end
 varustada hästi hoolitsetud noorte viljapuudega.
 Eriti aga rohkesti neid alumaajandid, kes on
 ud viljapuuaedade soetamisele.

KIRJASTUS „KULTUUR“ PÄRNUS.

1930.

Spetsialne fond

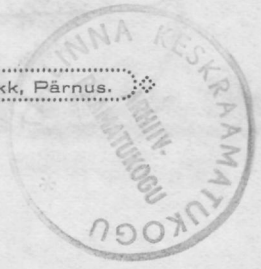
PÄRNUMA ELU

ÜHEKSAS VIKK

7-1232

AR EESTI RAHVUS-RAAMATUKOGU

"Kultuuri" trükk, Pärnus.

AASARAAMAT
KIRJANDUSE
TEADUSE JA
POLIITIKA

KIRJASTUS, KULTUURI, PÄRNUS
1930.

Ringkäik Pärnu lillederiigis.

Pärnu hästikorraldatud lilleplatsid ja avarad pargid — kas pole neile küllalt ohtralt jagatud kiitust? Kas pole iga võõras üllatunult peatunud, et vaadelda, et imetleda ilusaid lilli platsidel. Kuid — kust õieti tuleb see kõik, millega kaunistatakse meie platsid, kui palju on vaja selleks enne hoolt, vaeva ning vilunud kätetööd, et kodanikude ette säärases ilus kanda sadutuhandeid õisi, sellest pole vahest paljudki mõelnud. Seepärast, palun, lubatagu mul heita siinkohal pilku Pärnu lillederiiki.

Linna ülemaednik K. Treimann, omal alal vilunumaid ja otsitumaid asjatundjaid ning tublimaid töömehi, kelle poole pöörusin sooviga: tutvuneda linna iluaiaga ning viljapuukooliga, andis selleks kohe oma lahke nõusoleku, ühtlasi võimaldades oma lahke seletusega mul pisut põhjalikumalt tutvuneda töö ning tegevusega, mille tulemuseks on meie omade ning võõraste poolt kiidetud platsid.

Rooside paradisi.

Oma külastamismatka algasin niinimetatud ilu- või kasvuhoonete aiaga, mis asub Karja ja Kuke tänava vahelisel platsil. Lavasid, kus antakse elu neile sadadele tuhandetele lilledele, milledega kaunistatakse meie platsid, on siin kahes kogus, mis omakord jagunevad viieks jaoks 150 aknaga. Lilletaimi platsidel vahetatakse suve kestel 2—3 korda ja selleks vajatakse 125.000 — 130.000 taime, mille keskmise turuhind oleks umbes üks miljon senti. Oma tarvitamisest ülejäänud lilletaimed aga müüakse odava hinna eest kodanikele ning sellest saadakse tulu aastas 2000 krooni ümber.

Kasvatatakse selles aias, lavades ning kasvuhoonetes lilli, milledest kui ilustustaimedest tähtsamatena olgu siinkohal nimetatud: *Alternanthera* — *versicolor*, *amoen*, *aurea*, *paronychioides* ja *amabilis*, edasi: *Iresine Lindenii*, *Cheveria secunda glauca*, *Sedum carneum fol. var.*, *Pelargo-*

nium, *Ageratum*, *Knoll Begoniad*, *Begonia semperflores* 10 liiki, *Santolina incana*, *Cannapholium* 3 sorti, *Agave americana*, *Salvia splendens*, *Celosia* palju liike, *Coleosei* *lohelia cardinalis*, *Fuksia* ja veel tõendamata hulk teisi lilli, nagu: nelgid, levkoid, lobeliad, astrid, hrysantemid jne.

Üksi roose leidub tähendatud aias 70 sorti, umbes 3000 tükki. Öitsedes loovad nad terve rooside paradisi, milles lõhn on uimastavalt magus. Silmgi nii meelsasti ilutseb lillede kuninga — roosi jumalikkude ülu.

Viljapuuaiad ja -kool

asub Väike-Kuke tänava ääres endisel Martinsoni platsil, mille suurus on umbes 1000 ruutsülda. Juba ainsast pilgust jätkub, et veenduda selle aia hiljutises asutamises. Nagu mulle lahke saatja teatab, on viljapuuaiad asutatud alles aasta-paari eest, kuid töö, mis selle lühikese ajaga on ära tehtud, kutsub esile tõsise austuse inimese vastu, kelle väsimata hool ning oskus on loonud selle kõik. Noored õuna-, piri- ja maripuud seisavad siin sirgetel, rohututel peenardel reas nagu rivistatud sõdurid.

— Kui palju teil neid siin on, — küsin?
— Esimesel, s. o. 1929., aastal silmasime 4000 puud, tänava aga tuleb silmamisele 6000 noort viljapuud, — tähendas mu küsimusele ülemaednik, jutlemisest kellega selgub, et tal on kavatsusel puukooli laiendada järgimööda veel kolm aastat, et võimaldada tarvitajaskonnale puukoolist vanemate, s. o. suuremate viljapuude saamist, sest nende järele olevat nõudmine palju elavam, kuna puud istutades kodanikul on soov võimalikult kiiremalts oma puu vilja maitseada.

Ma ei kahtle, et kõneleja ka oma kavatsuse teostab. Siis aga võib kogu Pärnu maakond end varustada hästi hoolitsetud noorte viljapuudega. Eriti aga rohkesti neid vajavad uued ja need talumajandid, kes on asunud viljapuuaiade soetamisele.

Sakslaste äpardunud sõjakäik

Liivimaale 1639. aastal.

Kolmekümneaastase sõja kestel sepi setsi Saksamaal pärast Praaga vaherahu (1635) korduvalt plaane, kuidas Rootsi sõjaväge Saksamaalt sõjategevusest lahkuma sundida. See pidi sündima sõjalise sissetungi läbi Rootsi riigi piiridesse. Aga need plaanid, kuigi nende põhimõtte õige oli, ei ulatunud kaugemale kavatsustest. Ainult Meklenburgi oberst Bothi algatus, 1639. a. suvel sisse tungida Liivimaale, mis tol ajal kuulus Rootsile, teostus tõepoolest. Viini keisrikoja, peamiselt aga Braunschweigi hertsogi Georg-Vilhelmi tegelikul toetusel, — viimane tahtis meeeldi Pommerni provintsi vallutada — algas õnnekütt Hermann Bothi tõesti sõjaväelise jõuga Liivimaale tungima, mis temal õnnestus, kuigi tema ettevõtte seal mõne päeva pärast viletsalt nurjus.

Stuhmsdorffi rahu järele tunti Liivimaal poliitiline seisund täiesti kindel olevat, sest kõigi naabritega, kelle poolt vast võis kallaletungi karta, elati 1639. a. rahujalal, nõnda et Rootsi maavalitseja ehk kindral-kuberner Liivimaal, Bengt Oksenstierna, rahuliku südamega võis ette võtta pikema revideerimisretke maa põhjapoolsesse ossa — Ingerimaale. Sellase julgeoleku tagajärjed tulid mitmeti nähtavale. Kõik Liivimaa kindlused erandita olid lubamatult hoolitusse jäetud, sõjavägi oli maal ainult hädatarvilik miinimum, sest kõik, mis vähegi võimalik, oli ära viidud Saksamaale sõjaväele. Sarnases keisukorras oli arusaadav, et oberst Bothi väeosade ilmumine Liivimaa piiridesse tõi suurt jahma, seda rohkem, et valitsusvõimudel paistis võimalikuna ähvardavale hädaohule julgesti vastu astuda. Nagu eslotsa vaenlaselt ähvardatud maa lõunapiiril lühikest aega levines kabuhirm, samuti ka kaugemal Liivimaal, kuhu ulatusid mitmesugused uskumatult liialdatud kuulujutud Bothi salkade hirmute-gudest.

bermilit paluti kaitseväge, sõjaväestust ja abi linna kindlustuste parandamiseks, mis juba ammu lubatud oli. Samasuguline kiri saadeti Riia kuberner Eriksonile.

Ennastades, et maavalitseja ja oma kuberneril esimesel korral loots võis Tallinnas ja Narvas — peatuma jäid. Ametliku teate peale Rootsi kuberner Andreas Eriksonilt Riist, sõjaohu kohta, astus Pärnu magistraat 6. juulil 1639. a. kokku, et nõu pidada tekkinud seisukorra üle. Kuberner Eriksoni viivitus ametliku teadaandega on arusaadav, kui arvesse võtta tema tööd ja muret, et kallaletungivale vaenlasele vastupanu korraldada. Ta oli käskjala Stockholmiläkitanud riigivalitsusele, samuti kaugel retkel viibivale maavalitsejale, et mõlemalt poolt juhatust ja abi paluda, pidi peale selle Kuramaa hertsogi Friedrichiga ja Leedu vägedeülema Radsiviliga kirjavahetusse astuma, etteheidetega, et nad võõra sõjaväe Leedu- ja Kuramaalt läbi lasknud. Ta palus neid nüüd viibimata välja astuda jultunud avaliku rahurikkuja vastu.

Pärnu magistraadil ei olnud 6. juuli nõupidamisel veel teada, et oberst Bothi ettevõtte juba Düüna ääres täitsa kokku varisenud oli, sellepärast otsustas magistraat kohe abinõusid organiseerida esimeseks vastupanuks vaenlase saabumisel Pärnu alla, ning saatis abipalved mitmele poole. Kõigepealt saadeti kiirküüdiga kiri Tartu magistraadi sekretärile Joh. Gerlachile edasiandmiseks maavalitseja Bengt Oksenstiernale, kelle kohta teada oli, et ta tagasi-sõidul Ingerist Tartu läbibistab. Kindralku-

bernerilt paluti kaitseväge, sõjavarustust ja abi linna kindlustuste parandamiseks, mis juba ammu lubatud oli. Samasisuline kiri saadeti Riiga kuberner Eriksonile.

III.

Ennustades, et maavalitsejalt ja oma kubernerilt esiotsa vaevalt abi loota võis, läkitati järgmisel päeval kolmas abipalve Tallinna Eestimaa kubernerile. Magistraat oli 6. juulil veel otsustanud linna kindlustuste parandust kohe omal jõul käsile võtta. Sel otstarbel käsutati linnast kõik tööliselised, sulased ja ümardajad tööle vallile. Kahjuks nägi aga magistraat paari päeva pärast, et nende jõududega töö ei edene, vaid on asjata ajaraisk.

Magistraadi uuel nõupidamisel, gildide esindajate osavõttel, jõuti otsusele, et kindlustuse remonditööd muidu ei edene, kui kodanikud ise kätt külge ei pane. Peale selle pani bürgermeister Arved Eckhoff ette, et tingimata tarvilik oleks vabatahtlikke palgata linna kaitsemiseks. Kodanikkude koosolekul esineb bürgermeister küsimusega, kas nad nõus on linna kaitseks tarvilikke kulusid kandma, sest linna kassale mine-

vat see ülejõu. Keegi ei protesteerinud, keegi ei kaeba raskuste üle.

Lühikese läbirääkimise järele teatab suure gildi vanem Peter Hartvig gildide nimel, et nemad nõus on vallitöödest osa võtma, samuti linna kaitseks palgatavale meeskonnale ühe kuu jooksul palka maksmata ning selle ülalpidamiskulud kandma.

Samal päeval pärast lõunat kutsutakse raekohtu käsul trummipõrinaga tänavatel mehi kokku: kes tahaks kodulinna kaitseks astuda vaenlase vastu, tulgu 9. juuli hommikul raekohta ette tarvilikke seletusi ja juhatusi saama. Milline tagajärg sel kutsel oli, on teadmata. Et aga raekohus omas avalikus teadaandes kuninganna Kristinale 22. juulist 1639. vabatahtliku kaitse palkamisest koguni vaikib, võib arvata, et kutsel mingit suuremat tagajärge ei olnud. Ka ei leidu teadet selle kohta, kas ja kui kaua Pärnu kodanikud patriootlikus tujuvalle paranduse kallal töötasid. Aga kaua seda küll ei võinud olla, sest et lõunapiirilt tulnud teated vististi varsti meeli rahustasid. Juba 11. juulil on raekohtu protokollidele märkus juure lisatud: „Asjal ei ole mingit tõsist alust“.

Arhiivi andmetel H. M.

— jaid, kes kangel Soome lähe kallastel — Tallinnas ja Narvas — peatumis jäid. Amel- Hku teate peale Rootsi kuberner Andreas Eriksonil Riias, sõjakohtu kaitse Pärnu provintsi 6. juulil 1639. a. kaitse ja Pärnu kaitse teatavate seaduste die. Kuberner Eriksoni viivitus ametliku teadaandega on arusaadav, kui arvestada võtta tema tööd ja muret, et kallalteeningvane vaenlasele vastu- panu korraldada. Ta oli käskjaks Stock- holmi läkitanud tingivaltusele, samuti kau- gel teitel viivivane maavaltusele, et mõle- mali pooll juhatus ja abi paluda. Pidi peale selle Kuramaa hertsogi Friedrichiga ja Leedu vägedeüksuse Radviliga küsiva- hetuse astuma, etheideteaga, et nad võt- sõiava Leedu- ja Kuramaal läbi lask- nud. Ta palus neid nüüd viimast välja astuda jätunud avaliku rahurikkujä vastu. Pärnu magistraadil ei olnud 6. juuli nõupidamisel veel teada, et oberst Bothni ettevõtte juba Düna ääres täitsa kokku varisnud oli sellepärast otsustas magis- traa kohesid õhnikuid organisatsioonidest esimeseks vastupanuks vaenlase saapamisel Pärnu alla, ning saatis abipalve mitmele poole. Kõigepealt saadeti kirikühedega kiri Tartu magistraadile sekretärile Joh. Gehachile eda- standmiseks maavaltuse Bengt Oksensier- nale, kelle kohta teada oli, et ta tagasi- sõidul Ingerist Tartu läbitas. Kindraku-

Stuhmsdorff rahu järele lüüdi Liivimaal poliitiline seisund täiesti kindel olevat, sest kõigi naabritega, kelle pooll vast võis kal- latevungi karta, elati 1639. a. rahujalal, nõnda et Rootsi maavaltusele ehk kindral- kuberner Liivimaal Bengt Oksensierma, tahliku südamega võis ette võtta pikema tevideerimisteks ma põhjapoolsele ossa — Ingerimaale. Sellase juhtoleku taga- järel tulid mitmeti nähtavale. Kõik Liivi- ma kindlused erandis olid lubamatult hoo- leusse jätud, sõjavägi oli maal ainult hä- dataatlik minimum, sest kõik, mis vähegi võimalik oli ära viidud Saksamaale sõja- väele. Samases seisukorras oli arusaadav, et oberst Bothni väeosaade lümmine Liivi- ma piiridesse tõi suurt häina, seda roh- kem, et valitusvõimudel paistis võimati- kuna ähvardavale hädaohule jalgsest vastu astuda. Nagu esiotsa vaenlasele ähvarda- tud ma lõunapiiril lähikes sega levines kapulim, samuti ka kaugeimal Liivimaal, kuhu ulatusid mitmesugused uskumatult liial- datud kuulujutud Bothni salkade hirmute- gudest.

Märkmeid Sindi minevikust.

Algus esimestes raamatutes.

Rahva lõbustamine.

Esimene suurem võhrmanniaegne lõbustus, mis veel vanakeste mälestuses hoidunud, on Krimmi sõja ajal korraldatud suur jalutuskäik Sindi teeotsa uuf keisrit vaatama, kes suurt maanteed kaudu läbi sõitis. Võhrmann ise oli suure auvärava juures konsuli mundris, kiiver peas, aumõök puusal. Iga meister oli oma töölistega, kooliõpilased lilledega. Oli kevad, metsas oli palju lilli; head olid kullerkupud, jaanililled, ülsed, ei põlatud konnakapsaidki, et oleks aga rohkem. Kõhukinnituseks oli saiavanakrid ja õllevaadid kaasa võetud.

Keisrile auandmisega eksiti mitu korda: ees sõitsid mitmed tõllad ülematega, kes kõik said keiserliku au osaliseks. Kui viimaks keisri tõld ära tunti, läks kauakestev „hurraa!“ lahti.

Jaaniõhtu lõbu tehti iga aasta: tõrvatonnid põlesid jõekaldal suurte kivide ja ritvade otsas. Vorstiratas sünnitas palju nalja: ratta küljes rippusid vorstid, mida pidi säält suuga püüdma ja lahti tõmbama, ratas keerles väga kiirelt. Teine naeruese oli veepang kõrgel, selle all auguga laud. Kui alt läbi jooksja juhtus kepiga auku, oli ta võidumees, läks aga kepiots laua pihta, kallas pang jooksjale vee kaela. Vanemate inimeste jaoks olid õllevaadid.

Teine suurem rahvapidu oli mõisa ostmise puhul.

Lus aeg tõi rohkem lõbustusi: iga aasta suvepidu, siis mitmed juubeli-pidud, näiti Bergmanni 25 a. juubel, kus terve tööliskond pildistati kooliõpetajate ja õpilastega, mitmed nägusamad kohad. Peale üldiste lõbustuste (napsid, õlu, muusik, tants) said kõik rätitäie kingitusi. Osa võtsid ka kutsitud külalised Pärnust (kroonuametnikud.)

Töölised ise toimetavad tööjaoskondade kaupa oma rohelissekäikusid ligidale metsa muidugi õlle, muusika ja tantsuga. Vabriku inimesele on niisugust masinate müra eemalolekut vahel väga tarvis. Kõige uue-
mal ajal ei ole ka kinost puudus. Käivad

Õnnetused.
Üsna vana ajal on vabrikus korpusel terve küla maha põlenud. 1887. a. pääsis kuivatuses tuli lahri, millele aga töölis-
tega osavõetult peagi piir pandi. Tänuks

korraldajate
Suurt leina sünnitas koolis 1870—1880.
a. Keegi ei olnud kindel, et veel õnni elavate
hommiku tööle läheb, et veel õnni elavate
hulgas on. Häiduse vastu on vabalt viina
ka väljastpoolt seltsid sintlaste le
näite-
mänge ja laulu pakkumas. Iseäralise huviga
vaadeldakse pudelikildude pääl paljaste
jalgega tantsijat ja odaneelajat.

Tööjuhatamine.

Kõiksugused direktorid, tehnikerid, meistrid olid ikka väljamaalased. Võhrmann on kord 14 eesti poisikest omal kulul saksa kooli pannud neile moona, riided, raamatud ja tasuta kooli annud. Nendest kavatseti kontori kirjutajaid, tööülemaid ehk midagi selletaolisi kasvatada, aga keegi ekspediitor Juntson (ise eestlane) on ettevõtte nurja ajanud. Siiski kaks eestlast jõudsid ka „direktori“ nime kandjaks. Need olid kohaliku saksa kooli haridusega, kohaliste olude ja vabriku töö tundjad G. Nuth ja tema järele Th. Schmidt. Uue-
mal ajal öeldakse koht üles kirja kaudu, aga vanasti on lahti-
lastud mees „värava taha jäetud,“ s. o. väravavahile oli käsk antud vabastatuid väravast mitte sisse lasta. Ühel direktoril paigutati ta kirjutuslaud kabinetist kassahoidja ja raamatupidaja tuppa ja sellega oli ta teenistus lõpetatud. Ilmasõja ajal saadeti direktor Knohl ja sakslased meistrid sõjavangidena Venemaale.

Vändra Ditmari käest on vabrik palke ostnud puudeks saagimiseks, sellest on arusaamatus tõusnud, mis direktor Zoepfelile koha maksnud. Tema asemele 1862. a. tuli Tespa.

Direktor Jensen ja Pinnagel pidid Preisi-Prantsuse sõtta minema, kust viimane prouaga tagasi pööras.

Vändra Ditmariga läbikäimise tõttu on Võhrmanni vanem poeg Peeter, kes vabriku töödes juba kõik saalid oli läbi õppinud, hukkunud. On hobustega traaveldamise ja kaardimängu hoose sattunud ja end maha lasknud, kui ta 4 aastat isa surma järele oli mõisaid pidanud. Pärast läksid mõisad rentnikkude kätte: suur mõis Krachti ja karjamõisad kahe venna Thaalide kätte.

25 aasta eest.

Mälestusi tolleaegsest koolielust.

Üldiselt ei ole ju 25 aastat kuigi pikk aeg ja harilikult oludes ei sünni selle aja kestel kuigi suuri muudatusi rahvaste elus, kuid viimased kakskümmend viis on tulvil igasuguseist murranguist nii laias maailmas kui ka kohalises olukorras. Riiklus, sotsiaalolud, moraal, tehnika — kõik on üllatavalt muutunud sellega võrreldes, mis oli veerand sajandi eest.

Samase muutuse on üle elanud ka Eesti kool. Noorem põlv ei oska kujutleda, millistes oludes tuli töötada sel ajal. Viimaselt alalt tahangi pakkuda üksikuid joonekesi oma isiklike mälestiste põhjal ja peamiselt Saarde kihelkonnakoolist.

Milline tähtsus oli omal ajal kihelkonnakoolidel, seda teab vanem põlv veel küllalt hästi. Kihelkonnakool oli algkooli kõrgem aste, kahe aastase õppeajaga, vaba- tahtlik ja pidi ette valmistama tolleaegset küla-intelligentsi: vallakoolmeisterid, kirjutajaid, alamaid ametnikke riigiasutistele j. n. e. Kuid ta oli ühtlasi ka hüppelauaks edasipüüdjatele teistesse õppeasutistesse ja ülikooliks kodujäajatele ning soodustuse andjaks sõjaväeteenistusse minejatele. Suur see soodustus ei olnud, kuid ikkagi enam kui mitte midagi ja selleks pidi erilise eksami andma, mis oli ka ühtlasi kihelkonnakooli lõpueksam. Kahe aastaga võis ametlikku kava kaunis korralikult läbi võtta ja eksami sooritada, kuid tegelikult ei lepitud sellega, vaid õpiti kolm ja isegi neli aastat, kui taheti edasi minna ja vastavalt sellele oli siis ka niipalju jagusid koolis. Sel ajal ei nõutud nii täpselt ühtlust, nagu praegu. Seepärast andsid üksikud kihelkonnakoolid märksa suurema hariduse kui teised. Näiteks Väandra ja Tori olid selle poolest üle terve Pärnumaa kuulsad, et seal töötasid kaks ja kolm õpetajat ja võeti õppeained palju põhjalikumalt läbi, kui seda suutsid ühe õpetajaga koolid Audru, Jakobi, Saarde.

Kooli edu olenes muidugi tähtsal määral õpetaja isikust, kuid veel enam majandus- lisest hoolitsejast, kihelkonnast, kelle ülal- pidada oli kool. Seal, kus mõisad olid kirikukonvendil ülekaalus ja kohalised kiriku- õpetajad nendega ühes meeles, olid kihel- konnakoolid majandusliselt armetus seisukorras ja selle all kannatas ka õpetus ja kooli areng. Seal täideti vaid seadusega peale pandud minimaalne kohustus ja muud midagi. Töötati nagu Krõlovi valmis „Luik, haug ja vähk.“ Vallad oleks ju meeeldi näinud, et kihelkonnakoolid oleks paremal järjel, kuid nad olid enamasti kõikjal vähe- muses ja läbi läks ainult see, mis mõisnikele meeldis. Mõisnikud jälle oleks meelsamini näinud, et koole üldse ei olekski, sest esi- teks nad kandsid suurema osa kooli ülal- pidamise kulusid ja teiseks kartsid pahan- duse hariduse levimisest. Kus vähegi või- malik, seal suleti kool, nõnda, näiteks, Tõstamaal õpilaste vähese arvu tõttu.

Koolide ruumid olid sellistes koolides vastastes kihelkondades kõige algelisemad, kitsad, tervisevastased. Saardes, näiteks, oli kool kihelkonna leeritoas. Leeriajaks pidi kool välja kolima. Üle suure kihelkonna kokkutulnud õpilased elasid koolimajas, kuid ei vähematki võimalust soojatoidu hankimiseks. Toidukambriks oli pisitilluke toake, kuhu võis mahutada leivakotid riuli- tele, kuid sööma pidi kas klassi ruumis või väljas õuel. Kuidas selline toitlus laste tervisele ja arenemisele mõjus, on teada. Samuti suur puudus oli ka pesuruumist. Käredama külmagagi pidid õpilased endid pesema õuel ehk kojas. Et ühtegi talvet ei möödunud, mil õpilaste hulgas ei oleks olnud sügelisi, selles pole midagi imestada. Imestama peab vaid seda, et ei tulnud tõsi- seid haigusi veel rohkem ette.

Samane oli seisukord ka Audrus ja Jakobis. Sealgi oli kihelkonnakool vaese- lapse osas. Praegusaja koolid paljud oleks

tundunud sel ajal muinasjutuliste lossidena oma võimlemisruumega, saalidega, korridoridega. Kuna praegu on igal algkoolil oma kooliteener, kes hoolitseb ruumide kütte ja korraspidamise eest, siis sel ajal ei olnud see üldse mõeldav, vaid õpilased pidid kõik ise tegema.

Tänapäeval on igal koolil oma raamatukogu, õppeabinõude kogu, ajaviite vahendid. Tol ajal ei olnud õppeabinõudeks muud kui klassitahvel, paar maakaarti ja gloobus. Raamatukogusse oli inspektor kinkinud kümnekond venekeelset raamatukest, mis ei huvitanud ei õpetajat ega õpilasi.

Et sellises olukorras oli raske töötada nii õpetajal kui ka õpilastel, on iseenesest arusaadav, pealegi arvestades sellega, et suurem osa õppeaineid tuli õppida venekeeles. Et õpilased sel ajal pidid kõvasti „tuupima“, see on selge. Mitme jaoga korraga töötades ei olnud õpetajal võimalik igakord õppeainet sulaks teha, vaid õpilane pidi seda raamatu kaudu ise leidma. Pidi sageli terved raamatud pähe õppima, et vähegi korralikult vastata saaks. Ei olnud

teiste tundide arvel. Võimlemise, eesti keele, joonistamise ja muid tunde pidi ohverdama usuõpetusele, et omaga välja tulla.

Teine ülemus, keda pidi kartma ja austama, oli rahvakoolide inspektor, kui valitsuse esitaja ja riigivõimu levitaja. Vene keel ja naturaalseadused — need olid kaks kõnet, millega pidi teda rahuldama. Kuid Pärnumaal töötavate inspektorite kiituseks peab ütleva, et nad väga pealetükkivad ei olnud. Seitsme aastase Saardes töötamise ajal külastas inspektor kooli ainult kaks korda, olgugi, et kool asus raudtee läheduses ja ligipääs oli kerge. Põhjuseks oli see, et inspektorid vaatasid veidi üleõla kihelkonnakoolidele ja meelsamini oleks näinud, et nad rutemini kaoksid. Nende lemmik-koolid olid ministeeriumi koolid. Sinna võisid nad ise määrata õpetajaid, võimaluse korral venemeelseid, kuna kihelkonnakoolides oli õpetaja valimise õigus kiriku konventidel, ja üldine arvamine oli inspektoritel, et kihelkonnakoolide õpetajad on saksameelsed ehk veel halvemal korral rahvuslased. Seenähtavasti oli kõik nende tähel-

kihelkonna saadikuid vedada ninapidi üle kahekümne aasta. Igal kirikukonvendil oli päevakorras seisnud kihelkonnakooli maja ehitamine, kuid kaugemale siiski ei jõutud. Sünda koha leidmine oli olnud takistuseks ja iga aasta oli esitatud uus koht, kuid ikka selline, mis konvendi vallasaadikutele vastuvõtmatu. Kõrvalmärkusena peab tähendama, et Saardes olid valdade esitajad täielikus ülekaalus, kuna seal on mitu kroonuvalda ja mõisat ning oleksid võinud läbi viia millise otsuse tahes. Stryckide auks peab tunnistama, et olid osavad mehed ja viisid selle läbi nõuga, mida ei suutnud jõuga.

Kohaline pastor Adalbert Matthisson oli Strycki südamesõber ja seepärast temagi toimis ainult nii, kuidas Stryck tahtis.

Kihelkonnakooli õpetajaks oli juba pikemat aega Peeter Sitska, kellel ka erilist huvi ei olnud kooli arengu vastu. Oli juba vanamees, üle viiekümne, ja ootas isa surma, et oma talusse-mõisa üle kolida. Jäärja-Matsi vana peremees oli aga visa hingega ja kindlate traditsioonidega: enne kohta poja nimele ei anna, kui ise kustub. Istus siis Peetrikene kihelkonnakoolis ja ootas, kuna võib oma 1000 vakamaalist talu minna valitsema. Õpetaja amet oli vaid ajaviiteks, kuna ägeda iseloomu tõttu ei sobinud isaga koostööamine.

Seepärast ei huvitanud teda ka koolimaja ehitamine ega koolielu, vaid ajas päevast-päeva edasi, kuidas sai. Viimaks kujunes asi siiski selliseks, et ei olnud enam mõtet olla õpetajaks. Laste arv kuivas kokku kaheksateistkümnele, palk sellega muidugi ka, sest sel ajal oli kihelkonnakool maksuline ja õppetasu sai õpetaja endale. Saardes oli õppemaks 6 rubla. 1904. a. kevadel loobus õpetaja Sitska ametist ja läks Tallinna oma venna juure ajalehe toimetusse.

Õpetaja Sitska oli olnud Saarde juhtivatele võimudele kohane mees nii meelsuse kui ka teadmiseselt, ent nüüd oli vaja uut õpetajat ja see oli raske küsimus. Õpetaja valimise õigus oli kirikukonvendil, kuid kaugemale ei ulatanud võim ka. Rahvakoolide inspektoril oli võim ametisse kinditada ja ametist vallandada. Kui satud kimpu „halva“ õpetajaga, siis on raske talt lahti saada. Seepärast parem enne hoolega vaadata, kui pärast ohata. Ja „halvad“ olid tolleaegsed nooremad õpetajad-seminaristid Saarde pastor Matthissoni, kui juhtiva isiku, silmis kõik. Oma mõtteviisilt on nad revolutsionäärid, kommetelt harimatud, moraalselt langenud, kellega kuidagi ei sobi ühestöötamine — oli pastori veendu-

mus. Tal oli kogemusi seminaristidest Voltveti ministeeriumi koolist, kus ei alustatud ta nõuetele usuõpetuse suhtes ja kus oli juba olnud kokkupõrkeid sellel alal. Seepärast oli uue kihelkonnakooli õpetaja valimine pastorile üsna suureks mureesemeks. Vanemaid õpetajaid vajalise kutsega ja vastuvõetava meelsusega oleks leidunud, kuid Saarde palgaolud ja korter ei meelitanud kedagi selliseid sinna tulema. Kitsas koridori-taoline katusekamber ilma köögita ja kõrvalruumideta ei sobinud perekonna-inimesele. Oli kaalutlenud pastor Matthisson nii ja naa. Kuid väljavaated olid kehvad. Pärnumaa pastorite sinodil oli kurtunud oma häda teistelegi pastoritele. Tõstamaa pastor Hahl öelnud: „Meil on küll sobiv kandidaat, kuid seda me Saardele ei anna — läheb omal vaja“.

Pastor Matthisson huvitanud sellest ja pärinud kes ja mis, ning lõpuks öelnud: „Kui Tõstamaal kihelkonnakooli avada ei saa, siis soovitage oma kandidaat meile.“

Tõstamaal kukkuski asi läbi, kuigi pastor Hahl, kui vabamate vaadetega mees, ja valdade esitajad nõudsid kihelkonnakooli uuesti avamist kihelkonna leeritoas. Mõisnikkude enamus oli vastu ja polnud midagi parata.

Seminaril lõpetanud ja koduvallas Tõstamaal sellest kõnelusest pastorite vahel kuulnud, siirdusin Saarde kohale kandideerima. Äsja kooli lõpetanud noorel koolimehel oli Saarde koht veel küllalt ihaldusväärne, kuna palk oli märksa kõrgem vallakooli õpetajate palgast ja töötamine kihelkonnakoolis kergem õpilaste kvaliteedi tõttu.

Et mul Tõstamaa pastorilt kaudne soovitus oli, siis valiti mind juulikuul ühel häälel ametisse. Millega mu valimist motiveeriti rahvakoolide inspektori ees, seda ma ei tea. Tõsiasi on igatahes see, et nende paarikümne kandidaadi hulgas, kes seal kandideerisid, oli küllalt vanemaid ja vilunumaid mehi, kes oleks olnud õigustatud seda kohta saama.

Inspektor, keegi väike-venelane Momot, urises küll, kui end esitasin talle, et oled alles liiga noor ja vilumata koolijuhataja kohale, kuid lubas siiski katseks Saardele asuda.

Pastor Matthisson oli valimisega väga rahul, kuna arvestas Tõstamaa pastori Hahli soovitusega. Kuid pastor Hahl tundis mind üsna vähe, ainult paar korda oli näinud koolivaheaegel, ja kõneles vaid seda, mis mulle sõbralikud taluperemehed olid talle ette kõnelnud.

Olin ise ka rahul ega olnud mul min-

git teadlikku opositsiooni mõttes. Kuid pastor Matthissoni vaated ja püüded olid selliselt tagurised, et kokkupõrked olid möödapääsematud. Terve seitse aastat, mis töötasin Saardes, oli alaline maadlus pastori surveavaldiste püüetega ja alalhoidlise võimuga ja neist peamiselt tahangi veel mõnd mälestust värskendada.

Esimene kokkupõrge tuli juba sügisel enne kooli algust. Kuid see oli üsna viisakas, õigemini ainult mõtete lahkuminek. Kõigis teistes Pärnumaa kihelkonnakoolides õppisid tüdrukud ühes poistega, ainult Saardes mitte. Pastor Matthisson oli veendunud tütarlaste hariduse vastane ja endine õpetaja Sitska ei olnud tahtnud sellest tülküsimust teha, seepärast puudusid tüdrukud koolis. Algatasin selle küsimuse. Pastor vastas, et naise ülesanne on perenaine ja ema olla ning selleks jätkub küllaltki vallakooli haridusest. Teise argumendina oli veel, et köstri majas ei ole tüdrukute jaoks magamistruume ja et ei sobi hästi suurtel tüdrukutel õppida koos poistega, võib tulla sekeldusi jne. Kuid väga kategooriliselt ta siiski vastu ei rääkinud ja leppis lõpuks sellega, et üheks aastaks võib ju prooviks võtta. Oli nii vastutulelik, et isegi kantslist kuulutus tütarlaste vastuvõttu. Miks ta sel korral nii kergesti järele andis, on teadmata. Võib olla, arvas ta, et tüdrukuid nii-kui-nii kihelkonnakooli ei tule. Kes tahab peenemat haridust saada, see läheb Pärnu toleaegsesse kaunis populaarsesse Hellmanni tütarlaste kooli või gümnaasiumi ja vaevalt keegi tuleb kihelkonnakooli.

Kuid tõsiasi on see, et ta sama aasta ennejõulusel kirikukonvendi koosolekul astus üles tütarlaste hariduse veendunud vastasena.

Nagu juba eespool mainisin, seisis Saarde kihelkonnakooli maja ehitamise küsimus kirikukonvendi päevakorras paarkümmend aastat, 1904. a. sügiseks oli asi niivõrd juba edenenud, et maja ase oli valmis ostetud, nimelt endine Kantsi kõrts ühes seitsme vakamaalise krundiga. Ase oli väga sobiv, kiriku lähedal, suuretee ääres, kõrge, kuiv kungas. Soovida oli ainult, et rutem maja ehitataks. Sel korral oligi siis päevakorras põhimõtteline küsimus, kui suur peab maja saama, et selle järele võiks plaani lästa valmistada. Mõisnikkudel ühes pastoriga oli juba kava valmis ja see siis esitatigi: neljakümnele õpilasele ja ainult poistele ning ühe õpetaja eluruumeks kaks tuba ning köök. Valdade esitajatel ei olnud mingit kava, ei olnud päevakordagi, et oleks võinud enne läbi rääkida. Seepärast valitses vaikus pärast

ettepanekut. Näha oli, et mehed mõtlesid selle üle. Kuid talumeeste mõtted käivad harilikult ikka kaunis pikkamisi ja karta oli, et kui keegi midagi ei ütle, ettepanek tunnistatakse vastuvõetuks.

Selge oli, et selline maja ei rahulda minimaalsemaidki nõudeid ja ilmselt selle vaga sooviga see kava esildatakse, et hareduse levimist kihelkonnas pidurdada. Esimesel aastal juba tuli kitsaste ruumide peale vaatamata 9 tütarlast ja üldine õpilaste arv oli üle kolmekümne. Paari aasta pärast on see üle kuuekümne ja veel mõni aasta edasi ei ole 100 õpilast suure Saarde kihelkonna kohta palju, mõtlesin ma endamisi. Saardes oli selline komme paika pidama jäänud ei tea mis ajast saadik, et kihelkonnakooli õpetaja ja kohaline köster võisid istuda konvendiruumis ja pealt kuulata asja arutusi ning kui neil midagi küsiti, siis neile küsimused vastata. Muidu aga ei tohtinud nad suud pruukida. Pastor Matthisson mind enne koosolekut selles suhtes informeeris, kuna mul oli au olla kirikukonvendi alles esimest korda. Vististi oli tal selle juures tagamõte, et ma nooruse kooliluses ei hakkaks kaasa kõnelema koolimaja ehitamise küsimuses.

Meelatasin seda küll, kuid kui nägin, et keegi mõisnikkude ettepanekule vastu ei räägi ja üldse sõna ei võta ja nõnda see esildus kergesti otsuseks võib saada, unustasin koguni selle targa õpetuse, et vaikimine on kuld, ja hakkasin rääkima, nagu täieõigusline konvendi liige. Kui hästi või halvasti ma tol korral kõnelesin, ei mäleta enam, kuid seda mäletan, et esildasin uue kava: koolimaja saja lapse jaoks, ruumid ka tütarlastele, kahe õpetaja jaoks eluruumid 3 tuba ja köök ja 1 õp. jaoks üks tuba köögita. Esildust põhjendasin sellega, et koolimaja ei ehitata iga aasta ja et kord ehitatud maja peab rahuldama nõudeid aastakümneid, et hariduse nõue iga aastaga kasvab ja et Vädras, sama suures kihelkonnas kui Saarde, ulatab juba õpilaste arv nii kaugale.

Voltveti Heinrich v. Strycki auks peab ütlemas, et tema kui konvendi juhataja, mulle kõnelemist ei keelanud ega märkust ei teinud ja nii sain ära öelda, mis öelda oli ja sellest oli küllalt, et vaielusi esile kutsuda.

Esimesena vastas pastor A. Matthisson, et tema tütarlaste koolitamist kihelkonnakoolis ei poolda. Kes tahab õppida, see võib linnas õppida, kus õppekava on koostatud tütarlaste kohaselt.

Järgneb.

Sander ja Ly.

III J.

Nad olid kalur-aguli naaberlapsed, Sander ja Ly. Vanemate majahütid olid teine teisepool liivast tänavat. Väikesed, hallid. Kunagi oli neid vist värvitudki, aga aja puhurad tuuled ja vihased vihmad ning kuum päike olid teinud nad vesihalleks. Suveti nad lõhnasid värnitsast ja tõrvast, päämiselt viimasest, sest lagunemakippuvad katuseid püüti tõrvamisega hoida vihmakindlaks.

Seintel rippus lugematul viisil kalapüügi tarbeid: võrke, mutte, õngi, õuele oli kuhilasse laotud mõrravaiu. Räästa all kõlksid lobid ja kalakastid. Tänaval plangu veerel lõmitas juba Sanderi ja Ly mälestushakust pääle vana poolmädanenud paadilogu, tuhandel korral paigatud, tõrvast lehkav. Maja suud olid käänatud vastu merd; siit nägi hõlpsalt kalureid tulevat ja minevat merele, nägi tormis kobrutavat vett ja tõusu, mil lained rühkisid loputama liivast ja mätlis randa.

Ly isa oli põline merikaru. Oli pärinud vanemaailt kalurikutse ja sellesse juba poisikesena kasvanud. Ta armastas merd ja oma rohelist purjepaati, mis pikil aastail olnud vahemeheks ta vanemate ja nende igapäevase leiva vahel. Ja kui ise hakkas isaga sõitma pikki mereretki, tundus talle, et on nagu mingi pühadus see ese, on varandus, ilma milleta oleks küsitav ta hulga õdede-vendade ülespidu ja igapäevane, kuigi kehv, leib.

Hulguvad tormid kaugel sügaval merel karastasid ta noorelt vapraks ja sitkeks. Ta piht oli nagu valatud rauast, käsivarred tugevad ja sirged, nagu päikesest kastanpruun. Naitus ulatuslikes aastais kalurküla rikkaima mõrramehe tütreaga, kes tõi kaunikesse kaasavara, mis aitas noorpaaril soetada majakese merelähedasse kalurkülla.

Ly oli nende ainuke tütar hulga poegade seas. Oli valge nagu merevaht, valge ja habras. Kuldjuukseline, tumedasilmne. Oli ema südamerõõm ja silmatera. Kui

pojad sirgudes valgusid teenistusse siiasinna purjekaile, jäi Ly emale abiks ja toeks, aitas nobedaül näpel sebida võrke ja paigata tormis lõhutud mutte. Kui meri keerutas vahutavat vett kaldale, seisis ta jaluli lainete uhas ja vaatas kaugele, vaatas näjaseid kajakaid ja kuulas nende melankoolset kisa, kuulas mere vaba südame tukumist. Siin oli ta maailm, siin oli ta kõik, ta kodu; siin täitusid ta noored unistused ja siia langesid nad kokku; meri teadis ja tundis neid kõiki.

Samas oli Sander ja ta vanad vanemad. Üsna üleaedsed olid Ly omadega, aitasid üht-teist mere pakilisil tööil, sest nii oli hõlpsam ja nii oli harjutud juba hallist ajast. Polnud kuulupäraseid tülisid nende elus, kõik läks rahu kosutaval joonel.

Sander oli nende esimesi poegi. Pikk ja kondine, nägu kandiliselt kõhn, silmad ja juuksed heledad. Isade alalisest askeldusest oli temassegi jäänud kalurile õmane aegius, seda enam, et oli noorukesena juba isa kõrval paadipingil ja sikutas vettinud aeru. See taltsutas üleliigse noorusejõu, see andis sitkust käsivartele ja värsket, murdumatut taht.

Sellistena kasvasid nad, Sander ja Ly. Seltsis möödusid koolipäevad, seltsis vedeti kasinad puhkepäevad, kui kaluritel oli püha, kui torm segas laineid kui keevas katlas ja tuul lõhkumas purje kaltsudeks.

Olid sõbrad kahekesi; kuid mitte ka seda. Aastatega kasvas nendesse mingi mõistmatu tarve olla kahekesi, teisi nägemata, teistele tähelepanemata. Oli hää kuuluda üksteisele, omada üksteise ahtakesi rõõme ja juhtuvaid muresid. Sander hoidis Ly kõhnu sõrmi, ent ta oli liiga arg vaatama ta silmi, vaatas mööda neist, kuna südames pakitses midagi sooja ja puhurat.

Ly aga kasvas kiiremini. Kokkupuuted vanemate omasoo esindajatega pühendasid teda elu saladusisse, mille järelduseks oli teadmine oma nägususest ja pisike võlu-

miskunst, mis talle sobis hästi.

Nii kadusid aastad. Ly elas nüüd oma venna juures kauges rannakülas, kõikteadja, kõikmõistja. Vend oli jõukas kalakaupmees, salapiiritusega hangeldaja, ja sellena omas sulastena hulljulgeid rannarahva poegi teiselt poolt merd. Siin tutvus Ly Joonas Vaaliga, venna vanema sulasega. See oli tüse, valgetverd merikaru, suure valge armiga otsaesisel, — mälestus ühelt ebaõnnestunud piirituse retkelt, mil ta paat, tagajajajaid eksitades, välgukiirusel raksatus vealausele kivirahnule ja ta ise hooga paiskus kivile. Seekord oli tabajail õnne: terve laadung „valget“, purunenud paat ja poolsurnud Joonas Vaal, laia verise haavaga otsmikul, langes nende saagiks.

Ent säärast meest, nagu oli Joonas Vaal, ei heidutanud see tühine kõrvalekaldu mine. Tema keeli oli see vaid väike ebaõnn, mis pidi manitsema suuremale ettevaatlikkusele. Joab, Ly vend, kraapis kokku oma viimased rahad ja maksis trahvid, lootuses, et järgmised retked, kui Joonas paraneb, õnnestuvad paremini. Ja küllap see nii läkski, sest Joabi ja Joonas Vaali jõukus ja ülbe üleolek pahandas varsti jälle teisi.

Joonasel ja Lyl sobis hää läbisaamine üksteisega. Võib olla, oli see mehe haarav käsklus, mis köitis neidu, ehk ka ta rahad, aga venna silma eest ei jäänud varjule, et miski nende vahekorras sihtis soojuse poole.

Agas Joab ei soovinud näha oma õemehehena toda jõhkrat mehenäru, kelle jumala oli juba ammu viinud piiritus ja meri, kelle hingeks oli vaid raha, raha, raha. Asjaolud arenesid tülikaks, ja Joonas oli sunnitud raputama sealt nurga tolmu jalgadelt. „Kuhu? Kus on karul kodu või hundil oömaja?“ küsis ta endamisi ja asus vaatama, kust poolt on maailm talle lahti. Üks oli aga kindel: vaid senine eluviis võib rikastada, võib viia lähemale oma jumalale — ja võib olla — Lylegi. . .

Joonas Vaal sattus siia poole kanti, kus olid oma lapsea veetnud Sander ja Ly. Juhus tahtis, et ta kohtus Sanderiga, ja leides selles vapra ja murdumatu merimehe, tagus talle pähe piiritusevedaja ärritava ideaali ning kujutluse peatsest rikastumisest.

Ka Sander mõtles nüüd Lyle, neiuale, kellest pikkadel öödel oli meeliskleda nii

armas ja kes vihastudeski ei läinud südamest.

Nii läkski. Koos nad nüüd kopsisid laheserval oma paati, mis pidi saama nende saatuseks ja viima neid lähemale ühele naisele, kellest mõtlesid mõlemad, kuigi ei kõnelnud iialgi. Töö edenes kiirelt. Jga hoop tõi lähemale selle öö, mil „All-tuul“ pidi muulide vahelt väljuma esimeseks sõiduks. Veel oli vaja kohendada rooli ja võõbata kajutit, siis võis alata seiklejate elu.

Ent enim tuli pööre: Ly seisis paadi kõrval ja vaatas kummalisel muigel meeste palavikulisi askeldusi. Nad vaatasid jahmatunult üksteisele, need kaks hullunud kalurit ja valge neiu Sander sirutas talle oma märdunud, tööst õhkuvad käed, sama tegi ka Joonas. Aga muistne mälestis sundis Lyl haarama Sanderi omad, kuna Joonas Vaali porsunud sõrmed langesid lõdvalt alla ja suur küsimus tarretus ta silmis ning kitsalt suul.

Nähes teiste õrnusi ja meelistades Lyl minevikku, talle selgus kõik kõnelematagi. Südamenurka aga jäi peatuma miski jõe soov kõrvaldada see poisi-logard, kas või äärmiste võtetega. Joonas Vaal — milleks oli ta Joonas Vaal, kui pidi taganema iga Sanderi eest!

Polnud kuud ega tähti taevas, kui „All-Tuul“ tasase pobinaga lõikas värisevat vett oma esimesel teel. Kaldale jäi väike Ly ja viipas mõlema käega Sanderile, kes seisis tüüril ja lehvitas talle kaugelt veel mütsiga. Ikka kaugemale jäi rand, oli vaid vaikne ääretu vesi, ja iga hetkega suurenes paadi kiirus.

Siis tuli see, mis juba päevi tursus Joonase rinnas: ta jättis mootori, lähenes vampiirina Sanderile, ja lükates ta tüürilt, jagas talle hoope näkku. Sander, taibates olukorda, asus vastulöökidele. Need olid kaks hullunud meest keset avarat merd pusklemas ühe naise pärast, ja nende vihkamisel polnud piiri.

Ent siis tuli lõpp. Juhita paat tegi surmasõlme, paiskus kummuli ja kõik kadusid...

Nad leiti hiljem võõralt kaldalt, kuhu uhtunud neid torm. Olid risti üksteise pääl, käed rusikais, otsaesisel sügav vihkamise korts—naise pärast, kes oli valge nagu merevaht ja kes jäi kaldale viipama neile tervitusi nende esimeseks ja viimaseks raharetkeks. . .

Vändra karskusselts „Hallik“.

„Vändra kihelkonna rahvas viis iga aasta 80.000 rubla kõrtsidesse, kodused joomapidud veel arvamata. Kes õlut ega viina sugugi ei võta, selle kohta öeldi: „Ta pole kellegi mees!“ Ei ole siin karskusseltsi ega ole seda siin ka edaspidi loota, sest siin on võõras vaim ja karskuse vaenlus nõnda lopsakalt õisi ajanud, et häda rääkida.“ Nii kirjutati Vändra kohta E. K. S. aasta- raamatus 1898. Seda ütelist püüdsid mõned Vändra auhoidjad ümber lükata, Vändrat kiita, aga et neil selle kiituse tõendused puudusid, pidid häbelikult alla andma. Muidugi ei olnud karskuse aade Vändras päris võõras. Kord olla isandatel karskuse liikumise algul Eestis vaimustus tõusnud seltsi hüüdma panna, aga küllap alkoholi vaimustus selle esimese võitis, ja asi jäänud niisama. Üks-kaks inimest olid Vändras küll karsklased, aga ainult ise omale. Elu ei seisa aga paigal. Uued inimesed ja uued aated ilmuvad.

Nii asus mõne pika aasta eest Torist kooiõpetaja T. J. Kalbus Vändrasse. Ta oli karsklane. Üksik isik kaob rahva sekka päris nägemata ära, veel enam siis, kui mõtet avalikkuse ette ei kanta. Paari aasta eest asus siia ka teine karsklane — kooliõp. H. Avikson. Temas oli kohe mõte karskuse tööpõldu avada; rahvaelu näitas veel selleks aega nõudvat. Asi edenes kiiremini, kui H. A. uskus, ja ootamata sai seltsi asutamise mõte tarvilikuks. See sündis nii:

„Mina ei taha enam igas joodikus oma päevapilti näha ega joodiku õnnetumat elu elada,“ kinnitas August Thomberg, ameti- poolest tönkmeister, kord H. Aviksoniga karskuse üle kõneledes. Ja sellest ütelistest tuligi mõte neil mõlemil Vändrasse karskuse seltsi asutada. See oli kevadepoole suvet 1900. Kooliõpetaja T. J. Kalbus oli selle mõtte poolt. Aga ega's kolmest veel seltsi saa. Tõsi, aga ega inimene ka korraga suur pole. Jkka aega, aega, sest aegamööda asjad käivad. . . Mõned laitsid selle mõtte ära, aga ometi elas ta edasi.

Oma tegevust algas „Hallik“ 17. juunil esimese üldise koosolekuga Vana-Vändras, Vaki koolimajas, kuhu kõik 9 asustajat liiget kokku olid tulnud.

Kõik tähtsamad arutused seltsi asjus tulid sel korral otsustamiseks, näit. sisse- astumismaks määrati kõigile 50 kopikat, liikmeks võeti 50 kop. „Hallik“ ühendas oma lüüsi Vändra karskusseltsiga ja karskuse ja perekonna-õhtuid toime päreks. Ameti- isastamine sündis vähest

Et mõtet teostada, hakati seda ka teistele avaldama, et saada kaasvõitlejaid. Kuidas seltsi asutamisega toime saada, see teadmine puudus veel. Õnneks teatas just sel ajal Jurjevi K. S. „Ugaunia“ ajalehtedes, et ta seltsi asutajatele nõu ja jõuga abiks on. Algas siis H. A. ja „Ugaunia“ vahel kirjavahetus. Säält saadi kõik tarvilikud teated ja õpetused. Ka karskuse sisulisi lendlehti saatis ta hinnata. — See oli vist novembri lõpul, kui meist seltsi asutajatest suurem hulk Thombergi juures koos oli, kes kõik „Ugaunia“ põhikirjaga leppisid. Nimeks anti seltsile „Hallik.“ 31. detsembril 1900 a. lõpul oli seltsi asustamine. Selleks olime jällegi Thombergi juures, kus põhikirjale ja palvekirjale nimed alla kirjutati — kinnitust palumas. Pääle eespool nimetatud kolme isiku — Vändra Vaki kooliõpetaja H. Aviksoni, t. m. A. Tombergi ja U.-Vändra Juurikaru kooliõp. T. Kalbuse, olid järgmised isikud „Hallika“ asutajate seas: Gustav Pill, Andres Saal, endine kooliõp., Johann Riimann, kaupmees, M. Adamson, Mihkel Kalbus, kooliõp., neiud Maria Kitsing, Maria Tomberg, Emiilie Tomberg ja emand Maria Tomberg. Nendest ülemalnimetatud isikutest on suurem hulk torilased — muidugi Vändras elamas.

Nüüd tuli pikk ja igav põhikirja kinnituse ootamise aeg, mitte nii pikk aja, vaid ootamise poolest. 24. märtsil 1901. toodi meile põhikiri kubermangu valitsuselt muudatustega tagasi, läbivaatamiseks, kas võtame või ei võta vastu. Otsustamiseks oli lühikene aeg; nõuküsimine oli võimatu. Ehk küll üks raske punkt oli juure tulnud: „kõik asjaajamine ja arvepidamine on venekeeles,“ võtsime selle ometi vastu, või õigem, pidime vastu võtma, et karsklaste vastaste silmis mitte tühi-paljasteks jääda. Et selle muudetud põhikirja vastu võtame, kinnitasime 29. märtsil allkirjadega. Uuesti läks põhikiri teele.

2. juunil jõudis „Hallika“ kinnitus Vändrasse ja 3. juunil saime ta V.-Vändra valla- valitsuselt kätte.

Oma tegevust algas „Hallik“ 17. juunil esimese üldise koosolekuga Vana-Vändras, Vaki koolimajas, kuhu kõik 9 asutajat liiget kokku olid tulnud.

Kõik tähtsamad arutused seltsi asjus tulid sel korral otsustamisele, näit. sisseastumismaks määrati kõigil 50 kopikat, liikmemaks meestel 80 kop., naistel 50 kop. Ühelhäälel tehti ka see ilus otsus, et selts oma aate tutvustamiseks peajasjalikult kirjanduse ja perekonna-õhtuid toime paneks. Ametite jaotamine sündis väheste liikmete pärast üsna vennalikult ja nimelt: esimeheks sai H. Avikson, abiks A. Saal, kirjatoimetajaks T. J. Kalbus, abiks G. Pill, kassahoidjaks A. Tomberg ja eestseisuse liikme kandidaadiks — neiu E. Tomberg. Teised naisterahvad jäid revideerijateks.

„Hallik“ oli avatud, aga ainult liikmete osavõtmisel. Pidulik avamine pidi selle järele tulema rahva osavõtmisel. 8. juulil oligi „Hallika“ avamis-pidu Vaki koolimajas. Rahvast oli rohkesti kokku tulnud. Avamissõnade ja keisrilaulu laulmise järele kõneles kutsutud piduvõõras V. abiõpetaja Jachse pühakirja põhjal karskusest võimalikkude vaatepunktist. Sellele järgnes esimehe H. Aviksoni kõne seltsi eesmärgist, kui õnnest — karskusest kui õnne teharust. Pääle selle kõneles A. Saal. Vaheaegadel mängis Vaki-Roja segapillide koor, milline maksuta meie pidu oli austama tulnud, ja Vaki segakoor laulis mitu laulu. Uute liikmete vastuvõtmise pärast oli üldine koosolek tarvilik. See oli 22. juulil endises kohas. 6 uut liiget ja nooremat liikme kandidaati võeti vastu. See oli ilus samm „Hallika“ kasvamine ajaloos. Sellel koosolekul oli ka rahvast õige palju — see tuli õpetaja piiblitunnist, nii et kõnedki hääd võisid tuua. Esimese kõne pidas H. Avikson, karskusetöö takistajatest ja edendajatest, teise A. Saal seltsiliikmete kohus-

tustest. — E. K. S. Kesктоimkonnale sai ka „Hallika“ poolt eluõigus kingitud.

Iseäraliseks hooleks oli „Hallika“ eestseisusele ta varrupäevaks kirjanduse ja perekonna-pidude toimepanemine. Esimese niisuguse korraldasime oma kassahärra A. Thombergi ruumes, Alustel, 12. augustil. Pidu küll, aga kus osavõtjad? Pidu algus oli käes, aga pidulisi polnud. See pani „Hallika“ kõhklema, aga õnneks, mitte kauaks. Peagi oli tuba kuulajaid täis.

Ka karskuse kirjandust sai sel õhtul müüdnud. Järgmisel pühapäeval, 7. oktoobril, oli sealsamas üldine koosolek. Tähtsamaks asjaks oli sääal see, et hra J. Laam luges „Epistel tantsijatele,“ millele järgnesid läbi-rääkimised, mis lõppes sellega, et tulevane pidu-õhtu otsustati pidada tantsuta.

Kui 1909. a. lõpul Avikson lahkus, jäi „Hallik“ 1910. aastal oma asutajat taga leinates kiratsema. 1911. a. elustub küll seltsitegevus jällegi, kuid mitte endises hoos.

Seltsi esimeheks olid järgmised isikud: H. Avikson, — 4 aastat, E. Martinson — 1 a., T. Kalbus — 4 a., J. Rehtlane — 2 aastat, A. Öunapuu — 1 a., H. Luts — 1 a., A. Üsler — 9 a., J. Poolekrat — 1 a.

Juba ilmasõja ajal hakkasid seltsi liikmed kokku sulama ja see kokkusuulamine suurenes vabadussõja järele. Nii oli 1915. a. seltsil 11 liiget, 1916. a. — 8, 1917. a. — 20, 1918. a. — 13, 1919. a. ja 1920. a. — 4, 1922—1924. a. — 3 liiget. Need viimased 3 liiget olid A. Üsler oma abi-kaasaga ja J. Laam. Kuna A. Üsler oma kaasaga, kui kurtummade õpetaja, 1924. a. ühes kooliga Porkuni mõisa üle kolis, jäi J. Laam üksi seltsi liigetest veel Vändras järele — ja sellega lõpeb seltsi tegevus. Praegu on selts veel likvideerimata, kuna raamatukogu Ü. E. N. Ü. Vändra osakonna kasutada on.

Tükikene Koonga hariduselu ajaloo.

Tähtsamaks hariduse levitajaks on kahtlemata raamat, mis oma võidukäiku rahva seas teeb peamiselt raamatukogude kaudu. Raamatukogu tekkimise algus Koongas ulatub 1911. aastasse, mil rahvas elas enamvähem rahulikult ja leplikult, olles isevalitsuse surve all. 24. juulil peetakse Koonga vallas esimest korda E. N. K. S-i Mihkli osakonna juhatuse koosolekut ja see oli ka ühtlasi esimene seltsielu avaldis. Osakonna tegevuspiirkonnaks oli Koonga ja Veltsa vald. Enamus tegevliigetest — selle sõna otsekohehes mõttes — oli Koongast ja pea kõik töökoosolekud Koonga valla piirides. Osakonnal oli algul 140 liiget. Osakonna tegevuse moodustas peaaesjalikult perekonnanõhtude (praegu pidude) ja kõnekoosolekute pidamine, et saadud raha eest midagi kasulikkude teha. Kuna tookord raamatukogude asutamine mitmesuguste raskustega seotud oli, siis sai osakond sellest küsimusest nii üle, et ta otsustas: „Koonga valla talupoeg Mihkel Hansu p. Nõmme maksulist raamatukogu viiekümne (50) rublagat toetada“ (osakonna peakoosoleku protokoll nr. 3). Raamatukogu jaotati neljaks osaks, millised teatud järjekorras külast külasse liikusid. Raamatute tarvitamine oli liigetele tasuta — võõrastele aga tasuline (5% raamatu hinnast lastele ja 10% täiskasvanuile.) Sarnane raamatute tarvitamine kestis pikemat aega. Alles 1916. a. aruanne kõneleb, et M. Nõmme raamatukogu üksikute raamatute kaotamineku all sageli kannatab ja ta korrashoidmine on kaunis keeruline asi, kogu aga ainult ühe valla tarvitada. Siis saatis osakonna eestseisus 3. jaanuaril 1917. a. Eestimaa kubernerihärrale palvekirja, et osakonnale saaks lubatud iseseisvalt avada raamatukogu, mille kindel asupaik oleks Mihkli kirikumõisa. Kubernerihärralt saabus luba, ja raamatukogu viidigi üle Mihkli kirikumõisa. Tol korral oli raamatukogus 240 köidet. Edaspidine raamatukogu seisukord, nagu üldse seltsielu arenemine, on tume.

11. mail 1917. a. peetakse veel osakonna juhatuse koosolekut, siis katkeb side ajaloo. Kestva ilmasõja tõttu on enamus seltskonnategelasist laiali pillatud, kes sõjaväljale, kes vangis — ja peagi arenevad suured ajaloolised sündmused oma peadpööritava kiirusega, paisates kõik segi. Enamvähem rahunevad ajad alles iseseisvuse tulekuga. 22. mail 1921. a. koguneb osa endiseid osakonna tegelasi kokku, et elustada uuesti endist tegevust, aga katse nurjub. 1922. a. asutatakse Koongasse iseseisev Koonga Rahvaraamatukogu Selts, milline tänini tegutseb edukalt. Seltsi peamiseks ülesandeks on raamatukogu asutamine ja raamatute rahva sekka levitamine. Aluspõhja mainitud raamatukogule moodustas endise E. N. K. S. Mihkli osakonna likvideerimise puhul (18. III. 23. a.) viimaselt saadud raamatud. Kõiki raamatuid ei saadud aga mitte üle võtta, kuna osa neist oli kaduma läinud, sest raamatukogul puudus korraldav käsi. Raamatukogu töötas esialgu Koonga 6-kl. algkooli ruumes, viidi aga jaanuarikuul 1924. a. vallamajja, kus ruumid avaramad. 1923. ja järgmistel aastatel on märgata suurt tõusu niihästi raamatukogu kui ka muus seltskondlikus arenemises. Raamatuid mursetatakse juure riigi ja omavalitsuse toetusel. 1924. a. tehakse algust aegkirjade tellimisega, millised leiavad lugejaskonnas elavat tarvitamist. Iga-aastaste toetuste ja seltskonna elava osavõtu tõttu on raamatukogu niivõrd suurenenud, et 1929. a. kevadel tuntakse vajadust osakonna avamiseks, milline ka teostub: osakond avatakse Kõima algkooli juure, kuhu pea-raamatukogust kaks korda aastas raamatuid vahetamiseks saadetakse. Olgugi, et Raamatukogu Selts on määratud peamiselt raamatute soetajaks ja levitajaks, leiavad seltsiliikmed sageli võimaluse ka muudel üldkasulikkudel aladel töötada. 1924. a. korraldatakse seltsi eestvõttel ühiselt teiste seltskondliste tegelastega suurem rahaline loterii ühes näitemüügi ja piduga, millis-

test puhastulu — üle 20.000 sendi — moodustas lähemas tulevikus asutatava muusikakoori põhifondi. 1. septembril 1929. korraldas selts oma liigetele ühise väljasõidu Pärnumaa vaatamisväärsesse kohadesse, läbistades Pärnu linna, Sindi, Tori; Toris külastati eeskujulikumat majapidamist, Vändra—Tori piiril asuvat Piistaoja talu. Edasi sõideti Vändrasse, Kurgjale, ning sealt edasi Jakobi kaudu Koongasse. Rööbiti Koonga Rahvaraamatukogu Seltsiga töötab Koongas samal ajal veel Koonga rahvaraamatukogu selts „Kiir“, valgustades valla teist osa — Kalli, Rabavere ja Löpe külasid.

Kuna raamatukogu seltsidel on enam-vähem piiratud tegevusala, tekib tarvidus laiemate tegevusvälja — seltsi asutamiseks. 1924. a. sügisel asutatakse Hariduse Selts, milline seab oma sihiks üldise haridulise tasapinna tõstmise, eriti noorsoo keskel. Esimeses järjekorras muretsetakse valg. pildiparaat, mille kaasabil tänini on korraldatud üldhariduslisi- ja rahvalik-teaduslisi loenguid. Haridusseltsi algatusel asutakse Koonga vallamaja ootesaali, milline seni seltside pidusaalina püsinud, näitelava korraldama. Moodustatakse seltsidevaheline komisjon, mis oma töös juba niikaugele jõudnud, et Koongas on praegu enam-vähem rahuldav näitesisesead. Veel mõni vahelik näpunäide väljastpoolt, ja koongalased võivad väliselt rahul olla. 1927. a. sügisel asutatakse koos Rahvaraamatukogu seltsiga „Koonga Ühingute Liit“, milline võtab omale ülesandeks ühissettevõtete korraldamise, mida üksiku seltsi nimel raske korraldada. Esimeses järjekorras asutakse muusikakoori rajamisele. Põhifondile, mis vahepeal koguni kasudega on töötanud, muretsetakse lisaks riiklist toetust, hangitakse ühelt ja teiselt organisatsioonilt lisasumme küll toetuste, küll laenude näol, tehakse sisemisi laene, ja kõige tulemus on 1928. a. alguks juba enam-vähem korralik puhkpillide kogu olemas, mille väärtus ulatab üle 100-tuhandi sendi. Peale selle on Ühingute Liit korraldanud ühe vaimuliku kontserdi ja 1929. a. Koonga

laulupäeva. Peale ülalmainitute tegutseb Koongas veel mitugi seltsi, nagu Põllumeeste- ja Jahimeeste Selts, kuid need on puht-kutsealalised ja hariduselule palju kasu ei too. Käesoleva aastakümne algul tegutses Koongas kaunis energiliselt ka Spordi Selts, kuid ta kadus vaatepiirilt vaikselt, haridusellu jälgi jätmata.

Heites pilku möödunud ajale ja tehtud tööle peab tunnistama, et on tehtud palju tööd ja palju vaeva nähtud, aga tagajärjed pole kaugeltki need, mis nad oleks pidanud olema. Üks viimastest E. N. K. S. Mihkli osakonna tegevuse aruannetest tõendab, et osakonna tegevus on soigus, liigete arv väheneb aast-aastalt, osakond pole suutnud ümbrust tarvilisel määral kaasa tõmmata. Sama on märgata ka praegute tegutsevate seltside elus: algul, kui selts algab tegevust, on suur huvi seltsielu vastu, seatakse üles suured sihid, kuid peagi tuleb tüdimus ja kaob huvi seltsielu vastu. Võib olla, on huvi puudus seletatav sellega, et vaatamata seltside rohkusele, tegutsevad neis pea alati ühed ja samad isikud, vähemalt algatajad on ühised, ja nii ei jõua lihtsalt kõikjal tarvilist energiat näidata. Paistab aga, nagu oleks sellel seltside loomise tungil üks hää omadus — kui tahetakse soikunud tegevust elustada, asutatagu uus selts, vähemalt esialgu on uut elu ja ärevust.

Üks asi on aga kindel: kui Koonga selts või ühing oma liigetele ei too ainelist tulu, siis ta neid ka kaua ei huvita. Nii on lugu Koonga suurema puht-majanduslise ühinguga, kus liikmeid kaugelt üle saja, peakoosolekutest aga ülielavalt osa võetakse ja vaieldakse ning tülitsetakse iga sendi jagamisel. Samune paistab lugu olevat ühe teise puht-kutsealalise seltsiga, kus seltsiliigetel on tasuta tarvitada mingi kasulik masin. Et aga vaimlised väärtused oleksid esile kutsunud samaseid vaielusi, seda pole veel näha olnud.

Jääb vaid loota, et raamat, see tumm, kuid sageli nii elav hariduse levitaja ja vaatepiiri laiendaja, jätkaks elavalt oma võidukäiku.

Märkmeid Audru kihelkonna karskusliikumise minevikust.

M. P.

Audrus, kui mereäärses kihelkonnas, on alkohol alati soodsat pinda leidnud. Eriti suur oli aga viina- ja õllejoomine möödunud sajandi algul. Siis ei joonud mitte ainult mehed, vaid ka naised, ja isegi väikestele lastele anti, kui mitte muuga, siis koduõllega, hea „ettevalmistus“. Vanemad inimesed olid alkoholiga niivõrd läbi imbutunud, et ilma viinapudelita ei osatud minna ei rannast kalu tooma, ei metsast puid ostma, ei sepale ega veskile. Selleaegsest Audru kihelkonna alkoholi tarvitamise rühkusest annab pildi teadmine, et siis Audru piirides asus üle kahekümne kõrtsi, mis kõik olid mitte käidavate teede ääres, vaid osa ka kõrvalistes metsakolgastes ja talviste läbikäigukohtade juures. Lisaks neile muidugi veel lähedalasuv Pärnu linn hulga õlle- ja viinapoodidega. Ja kõik need Bachuse templid pidas rahvas „ausasti“, ilma nurisemata, enda kulul üleval! Polnud siis ka ime, et taludes pea igalpool kisen-dav puudus valitses.

Kuna rahvas sel ajal rohkel arvul kirikus käis, siis kasutati isegi seda asjaolu mõisapidaja poolt n. n. „kirikukõrtsi“ avamisega. Oieti oli küll raske öelda, kas oli „kiriku kõrts“ või „kõrtsi kirik“, sest paljud, eriti nooremad, läksid kirikusse just selleks, et kojusõidul kõrtsi sisse astuda.

Mitmed ärksamad mehed rääkisid juba sel ajal alkoholi suurest kahjust, kuid et tähtsamad tegelased neile teistsugust eeskujut andsid, siis jäi viinakahju selgitajate töö esialgu hüüdjaks hääleks kõrbes. Kuid arukamad mehed selgitasid oma sihte järelijätmatult, ja lõpuks andis vaev ka tagajärge. 1840. aasta ümber rääkis Audru selleaegne kirikuõpetaja viina kahjust ja kutsus rahvast kainusele. Selle järele andsid oma nimed õpetajale üles 465 isikut, kes lubasid alkoholile selja pöörata. Kuigi kaua see

edendada. Kuid suureks puuduseks oli selleaegsese juures asjaolu, et oma tuumid puudusid. Sellest raskusest saadi aga juba järele, sest selleaegselt jätkusid aastal üle teinud selleaegselt Audru mõisomanikult tähtsaks „Kivi“ kõrtsi hoone. Võib öelda, et suur takistus. Selle järele võeti määraid ja asuti

veel hoogsamalt tööle. Selleaegsese kooli- ja teadmiste puudumine ei teinud selleaegsesele mõisale suurt kahju. Kuna alkoholi jällegi liialt tarvitati, siis muutusid tülid, riidud ja muud ulakused alalisteks nähtusteks, hoolimata sellest, et pidudel ja koosolekutel veelgi karskustööd tehti. Isegi suuremaid õnnetusi, nagu upumisi jne., tuli ette, kus süüdi oli viin. Oli näha, et Audru elanikud päev-päevalt ikka enam ja enam alkoholi küüsi sattusid. Selle pahe vastu astusid nüüd välja valdade täiskogud. 1899. a. saatis Audru valla täiskogu palvekirja ülemusele, et Audru piires asuvad kõrtsid saaksid suletud. Ühtlasi mainiti, et ka monopoli valda vaja ei ole. Samasugust palvet avaldas ka Võlla valla täiskogu, kuna Jõõpres juba varem kõrtsid kadunud olid.

Rahva ja valdade täiskogude soovid täideteti. Kroonu monopoli tulekuga jäid kõrtsid kuivaks. Võllas avati küll kroonu viinapood, kuid Audrus ja Jõõpres ei leidunud isikut, kes oleks selleks ruume lubanud.

Tol ajal otsustati asutada karskusselts. Asutajatena kirjutasid seltsi põhikirjale alla: kooliõpetajad — Johann Pill, Jaan Joosep ja Jaan Karu, köster Johann Tarkpea ja taluperemehed — Jaan Annus ja Jüri Laur, ning saatsid selle Sisemiste Asjade Ministeeriumi registreerimisele, kus see ka 31. jaanuaril 1901. a. registreeriti. 4. märtsil samal aastal asutati Audru Karskuse Selts. Nüüd asusid kõik kihelkonna tähtsamad tegelased karskustööle. Karsklaste pere aina kasvas. Oli ka abijõudu tarvis, sest viinakatku vastu võitlejad leidsid endil määratu tööpõllu eest. Kuid ajal oli edu. Juba lühikeseajalise töö järele hakkasid karskusteeme vaeva tagajärjed nähtavale tulema, mis avaldusid alkoholita pidude ja perekondlike koosviibimiste korraldamises. Ka püüdis selts peale karskustöö ka haridust

edendada. Kuid suureks puuduseks oli selt-sitegevuse juures asjaolu, et oma ruumid puudusid. Sellest raskusest saadi aga juba järgmisel aastal üle, rentides selleaegselt Audru mõisaomanikult tühjaksjäänud „Kivi“ kõrtsi hoone. Võidetud oligi suur takistus.

Selle järele võeti majahoidja ja asuti veel hoogsamalt tööle. Seltsi eesotsas töötasid kõster J. Tarkpea, kooliõpetaja J. Pill ja teised. Tegutsemise abinõudeks muretseti sümfoonia ja puhkpillide orkestrite tarvis pillid, näitelava sisseseaded, valguspildi aparaat, suur raamatukogu jne. Kutsuti ellu näitetrupp ja laulukoor, seati sisse teemaja ja asutati lugemislaud. Mõistagi, et see töö tegelastelt suurt vaeva nõudis.

Sarnane hoogne tegevus kestis ilmasõjani. Korraldati agaralt kõnekoosolekuid, pidusid, millel puudus tants jne. Kuid siis katkestas karskusseltsi tegevuse ilmasõda. Tegevamad jõud valgusid vaenuväljale, jääjad tegutsesid tasakesi, hoides

seltsil ainult hinge sees. Nii kestis see vaikne, tegevusetu olek ilmasõja lõpuni. Siis koondus jällegi kokku seltsi vaimline element. Asuti agaralt ülesehitavale tööle. Väljavaated tulevikku olid karsklaste töös ilusad, tarvis oli ainult tublisti töötada, et seltsielu endistesse rööbastesse juhtida.

Praguu töötab seltsi eesotsas kooliõpetaja Jakob Tamm. Raha hankimiseks, mida nüüd nii hädasti vaja, korraldatakse pidusid. Riigilt renditud seltsimaja osteti ära, muretseti ajakohased näitelava sisseseaded, tehti majas suurem remont ja ümberehitusi. On näha, et tegevus areneb edu suunas. Ja peabki arenema, sest Audrus on alkoholi tarvitamine jällegi laialiseks muutunud. Ranna küljes uputab rahvast salapiiritus, metsanurgas jällegi salaurkad. Väsimata tööd nõuab karsklastelt võistlus viinakatku vastu, enne kui Kalev koju jõuab „oma lastel' õnne tooma, Eesti põlve uueks looma“.

„Riik” riigis.

Mõnda Kihnu saare omapärasustest.

Kihnu saar oma 1200 elanikuga ja iseäraldustega nii rahva kommetes ja viisides, kui ka oma eraldatud seisukoha tõttu, moodustab „riigi“ meie vabariigis. Saar asub suurtest laevateedest kõrval ega puutu selle tõttu ka alaliselt huvipakkujatele silma. Kuid Pärnu elanikkudele on ta väljasõidukohaks, kuhu vähemalt kord suvel sõidetakse.

Saare maastik, mille kogusuurus umbes 18 ruutkilomeetrit, ei paku iseenesest kuigi suurt huvi, koosneb vaid devoonliivakihtidest, millel kidur saare taimestik. Tõmbejõud, millega Kihnu huvireisijaid meelitab, seisab selle rahva omapärasuses. Kihnu on koht, kus rahvas oma kultuuri võrdlemisi puhtalt saarlasele omase visadusega alal on hoidnud.

Ülespidamist teenib saare rahvas peajasjalikult merel, kala- ja hülgepüügist, vähesel määral ka põllust, mida peajasjalikult naised harivad. Et maastik liivane ja viljatu, siis on ainult madalamad kohad põldude ja niitude alla võetud, kust ka korralikul aastaajal rahuldava saagi saab. Põldude jaotus on kolme-süsteemiline ja ribade viisi jaotatud, mis omakorda veelgi jagunevad, nii et kihnlase põllutükkide arv tõuseb 20—30 peale.

Olgugi, et maapinnaks rannikul vaid liiv, on saarel siiski kasvamas männimetsa ja kadakaid. Kihnu kadakaid, neid võib julgesti seada vastupanu ja sitkuse sümboliks. Alalised tormide vintsutused ei lase neil tõusta sinetavasse õhuruumi, vaid sunnivad neid enam laiemale kui kõrgemale.

Samuti kui kadak on suutnud vastu panna tuultele, on ka saarlane visa vastu panema igasuguste reformidele; võtame näituseks kihnlase riietuse. Vanajutt räägib, et rootsi valitsuse poolt on saarele asuma saadetud kurjategijaid, kes olnud riietatud halli rõivastusse, ning sellest ajast

olevatki kihnlane pärinud neile nii domineeriva halli värvi. Sellest ajast on möödunud küll aastasadu, kuid kihnlane kannab auga halli rõivast, mille ta kord omaks võtnud. Hall ja punane, need on kihnlase lemmikvärvid, ilma nendeta nagu ei oskagi kujutella kihnlase riietust.

Alkoholi tarvitamine on õige laialdane, ilma milleta oleks elu mõttetu. Kuid vaatamata rohketele joomingutele, ei tülitse kihnlased omavahel ega harrasta „pussisporti“, olgugi, et puss ripneb igal püksikandjal vöörihma küljes. Samuti ei tule saarel ette vargusi „pärismaalaste“ seas. Kui kihnlane läheb kodust välja merele või põllule, paneb ta uksele puu taha — märgiks, et kedagi kodus pole, ja sinna ei lähe siis juba keegi.

Kihnu mees armastab merd. Merel veedab ta suurema osa enda elust, meri annab talle igapäevast leiba ja katet, merega on seotud tema ilusamad unistused, tema mured ning kurvastused ja kogu ta elusaatus.

Kuid pole kerge see kaluri-hülgeküti elukutse! Saare habemikud hülgekütid teavad palju kõnelda rasketest võitlustest jahireketel looduse ja inimese vahel. Jää kannab vahel meeskonna ühes paatidega Riia lahest välja kaugele lahtisele ulgumerele, kust siis alustatakse tagasisõitu, ilma et oleks aimugi, kus ollakse; pole kompassi ega muidki teejuhte, aga hää õnne peale rühitakse edasi, ja nädalapikkuse sõidu järele jõutakse koduranda. Need on pikad piinarikkad ootamispäevad omaksetele, ja iga paadi maandudes jookstakse randa, et vastu võtta oma meest, venda, armsamat, kuid paljud on ka asjata oodanud — nende omaksed ei pöördu enam kunagi tagasi. . . ja meri ei pillu oma saladusi kunagi nelja tuule poole laiali. . .

Nii möödub kaluri elu. Juba hällis laulavad talle tormihelinad unelaulu ja lainete

loksumised jutustavad talle muinasjuttu elust, mis on nagu sukakudumine: silm silma järele, kuni kord täis, päev päeva järele, kuni aasta mööda, kuni tuleb kannakäänamine, kuni kaob noorus võideldes merega — igapäevase leiva pärast. . .

Sirgudes suuremaks, kasvades kange- maks hakkab Kihnu noorsugu juba varakult õõtsuma lainetel, ja paremad mehe- aastad saadetakse suuremalt osalt laeva- del teenides mööda. Saabub sügis, kui külmataat peegelsileda jääkatte merele tõmbab, siis rändavad Kihnu meremehed kodu omaksete juurde tagasi. Siis on kihn- laste juures suuremad pidupäevad ja rõõmu- värinaga ootab saare neiu, mil maandub ta kauaoodatud kallike.

Saare neid, need on väga kombeli- sed; abielurikkumisi ja väljaspool abielu sündinud lapsi tuleb väga harva ette. Ül- diselt on rahvas saarel usklik.

Kohtan salga kulupäid-kalureid, kes mererannal pühapäeva õhtut viitmas. Hääd õhtut soovides istun ka mina nende seltsi ja varsti süveneb jutt minu küsimuste peale.

Jutukad on ikka need vanad tormi- dest karastatud merimehed! Küsin, kas sa- are elanikud ka mereröövimisega endistel aegadel on tegutsenud.

„Kes nüüd seda teab“, arwab jutukas vanamees, „kuid mõned aastakümned ta- gasi tegime küll ühe madalikule jooksnud purjelaeva paljaks. Ega see siis ka patt polnud: meeskond oli laevalt lahkunud jääd mööda, ja kuidas jätd juhuse kasutamata! Võtsime, mis võtta andis, ja pistime siis laeva põlema“ — jutustab mees üleole- valt ja hetkeks hergatab ta pool-kustund silmis noorussära.

„Kuid seda juhtub harva“ — jätkab vanamees, „sest asume ju, kahjuks, suu- rest laevateest eemal ja meri ei õnnista meid nii tihti“.

Veel seletab ta, kuidas vanarahva jutu järele meriröövliid või sakslased 7—800 a. tagasi kohaliku saarerahva pea viimaseni ära hävitanud.

See olnud palju, väga palju aega ta- gasi, kui ühel suvisel pühapäeva hommi- kupoolel randa ilmunud võõrad laevad, milledelt paatidel sõjariistus mehed kal- dale valgunud. Et saare oma mehed suu- remalt osalt merel viibinud, pole merirööv- liid-sakslased leidnud eest pea mingit vastupanu. Lühikese ajaga olnud kogu saare elamud leekides ja loomad ning ettepuutuvad inimesed maha tapetud, kuna ülejäänud elanikud, peaasjalikult raugad,

naised ja lapsed, põgenenud saare hom- mikuserval asuvasse kirikusse.(?) Kus surmaahastuses jäädi ootama oma viimast saatusetundi, ka sinna on jultunud rööv- lid elanikkudele järele tunginud ja toore veresauna toime pannud. Üle tormi ul- gumise ja lainete kohina kostnud südantlõ- hestav elanikkude surmakisa ja toored sõjameeste vanded, kes, ise põlvini veres, kirikus kaitseta elanikkude kallal elajalikke piinamisi ja tapmisi toime pannud. Verd olnud hoones nii palju, et ta läbi palkide välja nõrgunud.

Väsidest tapmisest ja vägistamisest, aetud veel ettepuutuvad inimesed kirikusse, su- letud kõik väljapääsukohad ja pistetud kirik põlema. Kirjeldamatu piinatavate surmakisa täitnud kogu ümbruse ja jul- made röövlite piigid surunud need armu- tult tagasi tulle, kes kuidagi poolküpsenult välja pääsenud. Pikkamisi raugenud õn- netute hädakisa, kuuldunud ainult leekide mühin, ning varsti langenud hoone rusu- deks, paisates kõrgele suitsusambaid ja sädemete vihke, otsekui sadandete hukku- nute viimseid tervitusi oma merelviibiva- tele omaksetele, kes tagasi tulles eest leidnud suitsevad varemud ja söeks põle- nud laibad.

Jutustab vana kalur . . . muistse põlve muljutusi ja piinapigistusi oma isade elu- olu üle — ja süveneb ikka enam ja enam mälestusisse, jutustades andumisega.

Ümberringi on kogunud salk huvireisi- jaid, kes kõik huviga kuulavad, ja tahtma- tult kerkib silmade ette sünge keskaeg oma piinamiste ja vägivallategudega.

„Kui noorhärä soovib, läheme seda paika vaatama, pole siit kaugel“, pöörab vanamees minu poole. Olen muidugi nõus, ning mitmekesi sammume mere- randa mööda saare hommikupoolsesse otsa, vast pool kilomeetrit maandumis- paigast eemal.

Jõuame võrgukuivatuspaigani, kus mõni süld kaldast taamal seisab kungas, milline olevatki saare elanikkude traagiline huk- kumispaiik. Astun lähemale, et kungast, mis tõeliselt vastab keskmise maja aluse suurusele, lähemalt vaadelda.

Künka ümbrus on pleekinud kontide ja kondikildudega üle külvatud, nagu oleks puistatud siia kruusa; ka vunda- mendi kivide viirg on selgesti näha, kuigi suurem osa juba liivasse mattunud. Hakka- sin huvi pärast liiva vähe kõrvale lükkama, ja tõesti tuli nähtavale hulk konditükke ja süsi, mis liivas üsna hästi alal hoidunud. Näidati ka paika, kus õige maapinna lä-

hedal inimese luustikke leida olevat. Et aega vähe, siis puudus võimalus seal kauem peatuda.

Mulle anti üks vana raha mälestuseks, vististi saksa ordo aegne. Veel olevat säält leida igasuguseid vanu metallasju. Nii on leitud üks suur hõbedane kann. Rahad on leitud looma sarvedesse paigutatuna. Käisime veel samas lähedalolevat maha-põletatud küla kohta vaatamas, kus praegu veel leida põlenud söepuru ja kive.

Nagu kohapeal järelvaadates selgus,

pole vanarahva jutt rajatud tühjale tuulele, vaid siin on sündinud tõesti midagi õudset, mis rahva hingeelu on põhjani vapustanud.

Täname lahkeid kalureid seletuste eest ja sammume tagasi. Vahepeal on saare rahvast ja huvireisijaid kokku kogunud ja lõõtsapilli saatel lüüakse mändide all tantsu.

Et aeg juba lahkuda, jätan oma kihnu-sõbrad jumalaga ja tõttan randa, kust meid Kihnu kalalaev meie paatide juure tagasi viib. Algame tagasisõitu Pärnu.

G. M.

Kanaküla pale ja hing.

Oli kord kavatsus Vana- ja Uue Kariste Reinse külasid ühendada Voltveti valla Kanakülaga ja nii moodustada iseseisev vald. Vallavanem ja abid olid juba enam-vähem valmis vaadatud (need tahtsidki valda), kuid et valla nime suhtes ei jõutud kokkuleppele — ilma nimeta valda aga seaduslikult ei tunnustata, siis jäigi vald asutamata.

Valla asutamise ebaõnnestumise asemele aga soetati teisi, ja isegi vajalikumaid asutisi, nagu: postiagentuur igapäevase postivahetuse, väärt-operatsioonide ja telefoni kõnepunktiga; 6-kl. algkool, avalik raamatukogu jne.

Seltskondlise elu keskpunktiks on Rahva-raamatukogu Selts. Tema ülalpidada on õige kogukas ja sisurohke raamatukogu, mida ka ohtralt tarvitatakse; tema korraldab kõne-õhtuid, rahvakoosolekuid, peo-õhtuid, laulukoori harjutusi jne., kuna seltsi juures tegutsev spordi osakond aga selle eest hoolitseb, et jalgpalli platsil ei oleks mahti rohutada. Vabadussõjas langenute mälestuseks on koolimaja seinale üles pandud marmortahvel. See monument on tõenduseks, et ka Kanaküla oskab ja tahab austada meie iseseisvuse võitlust ja selle tulemusi.

— „Kuidas ratsameeste tervis on?“ „Kuidas ratsameeste käsi käib?“ Nii küsitakse maleva staabi härrade poolt, kui Kanaküla mees sinna peaks juhtuma. Jutt on nimelt kaitseliidu Kanaküla ratsarühmast. . . . Kuid ratsamehed on alati hää tervise juures, ja kui aeg ja ilm vähegi lubavad, siis olge ettevaatlikud, et ei mööduks punasest li-

pukesest, mille taga algab tulepiirkond.

Noor kuid tüse organisatsioon — nagu ta nimegi, on jahiselt „Karu“. Eesmärgiks kõikide looma- ja linnuriigi röövikute hävitamine ja kõigi teiste loomade ja lindude kaitse. Üldjaht ja üldpüük, mida tavaliselt korraldatakse väga harva, on seda tuju- ja menurikkamad, kui ka vägaoodatud suursündmused jahimeeste peres.

Veidi lahknimeline „Reinse Tarvitajate Ühisus“ on siiski Kanaküla organisatsioon, ja vaatamata mitmekordsetele „surmaotsustele“ elab kirjades edasi ja ükski loterii korraldaja ei jäta ka temale ettepanekut teemata loositähtede müügiks, ehkki pole isikut, kes avaks selle sooja soovitusel ehk vähemalt tagasi saadaks.

See siin lühike ja ajalik ülevaade seltskondlisest liikumisest. Kuid tegelik Kanaküla hing ja pale on teisel- ja nimelt metsamaterjalide virnades, mis ehivad jõe kaldaid. Need, kelledel suured valged kotid seljas, saad võõdena ümber piha — on sisserändajad, kes otsivad ja ka leiavad tööd; need aga, pakkudes kirvest ja saagi müüa — on väljarändajad, kes rahadega või tühjade viinapudelitega linna tagasi pööravad.

„Kas palgid müüa?“ „Palju maksavad?“ „Odavalt andsid ära.“ Nii kõnetaavad kotikkraedega härrad kanakülalast vähemalt 10 k.päevas. Tahad neist vabaneda — lõpuks ikka ära tüütab — ei aita muu, kui hakka ka ise ülesostjaks. Viimaseid on juba sedavõrd, et tõsiselt tuleks mõtlema hakata oma ühingu loomisele.

Soo üheloop ja raba teiseloop.

Pisut Uulu rahva kannatusest ja vabadusvõitlusest.

Uulu mõisa ja vald on küll kuulnud aja-loomiselt; tema omanik parun Stael v. Reinhold Holstein oli keisri kammerhärra. Sel-lepärast külastas keiser Aleksander III Uulu mõisa ja viibis seal 5 päeva, see oli au- gustikuul 1880. a. Selajal peeti seal jahti, kus üks kits maha lasti. Pärast seda külas- tasid veel paljud riigiametnikud Uulut, nagu suurvürst Vladimir Aleksandrovitsch oma prouaga, kes Uulus kaotas oma kallihin- nalise kõrvarõnga, mis ligi kahe aasta pärast üles leiti ja Peterburgi viidi. Uulu oli mõisnikkude nõupidamise, kooskõmise kohaks. Selle kuulsuse kohta on sääl maa headuse poolest palju halvem, kui teistes mõisates ja valdades.

Uulu vald asub suurte soode ja rabade vahel. Põhjapoolt piirab teda suur Valge raba, — lõunapoolt Suursoo, — hommiku poolt — Maarjapea raba ühes Kaspre- sooga ja õhtupoolt Pärnu laht. Pääle nende soode ja rabade on veel suur ja väike Pesasoo raba valla keskel. Suure niiskuse pärast on Uulu vald terviselt kahjulik.

Paljud on ka säält välja rännanud kaugelt võõrsilt õne otsima, aga paljud on jälle tagasi pööranud oma kodupaika.

Maapind on Uulus väga liivane ja halb. Maapidajad näevad sääl palju rohkem vaeva maaharimise ja rammutamise juures kui hääde maade pidajad, ja tasu maast on ikka kehv. Viljadest külvatakse: rukist, kaera ja tatraid. Oder Uulus tuiskava liiva pääl ei kasva. Kõige parem kasvab Uulus kartul.

Kartulaid kasvatatakse sääl palju, sest need tasuvad korralikult vaeva. Mõned peremehed on nende tegemisega rikkaks saanud. Uulu kartulaid peetakse kõige paremaks Pärnu linnas ja turgudel nende hää maitse ja taheduse pärast.

Hommikupoolses osas ehk endises Surju vallas kasvatati enne rohkesti lina, mis neile hääd sissetulekut andis, sest sääl on maapind rohkem mullane. Nüüd kasvata-

takse ainult oma tarvis lina. Põllumehed on hakanud hoolt kandma karja eest, mil- lest loodavad paremat sissetulekut, ise- äranis või eest. Uulu vallas on praegu kaks aurujõulist meiereid.

Endistel aegadel kuulusid Uulu, Surju ja Vaskräama mõisad ja vallad parun Stael v. Reinhold Holsteini omaduseks.

Need eeloop nimetatud valdade ja mõisate inimesed olid kõige suurema ja raskema orjuse all, kus kõik kuulus paru- nile: maa, metsad, inimesed ja kõik, mis sääl leida oli. Parun võis inimestega teha mis ta tahtis; kes ei olnud tema meele järele, neid müüs ja vahetas ta ükskõik mis asja vastu. Vanemad inimesed teav- dad rääkida ühest S. perekonnast, keda on vahetatud ühe hagija vastu.

Talupidajad ja saunamehed pidid kõik käsud tingimata täitma, mis mõisast tulid. Kes käsku ei täitnud, need said kohe keppi ehk vitsu ja teinekord aeti ka veel kohast välja ehk vahetati teise mõisa. Sellepärast olid inimesed alati hirmul ja vaadati ikka mõisa poole, kas vahimeest näha on, ja kui veel kiitsharakas sädistas õues, siis öeldi kohe: „Noh, nüüd toob varsti vahimees ühe kibeda ja kiire käsu!“ Muidugi läks vahel see täide, sest vahimees käis ju väga sagedasti mõisa käskusid kätte viimas.

Suuremad talupidajad pidid suvel 2—3 inimest mõisa tööle saatma ühes söögi ja tööriistadega kogu suveks. Peale selle olid veel hobusepäevad teha, s. o. küli- ja sõnnikuveopäevad suvel ja talvel puuveod. Vilja kokkupanekuks oli igale talule määra- tud igast viljast omajagu kokku panna koha suuruse järele. Alati pidid talupojad oma rukki kodus pudenema jätma ja mõisa rukki enne kokku panema, siis võisid alles omal kokku panna. Veel oli palju töid, mis mõisa poolt peale sunniti, nagu keva- del puude alla ajamine soo kraavis, jahi- päevad, rehepeksmine ja talvel lume roo-

kimine.

Need tööd ja orjused käisid inimestel üle jõu, aga nad kartsid ja kannatasid hirmuga kõik ära, sest ihunuhtlust jagati sel ajal väga ohtralt, sellepärast ei julgenud keegi midagi tegemata jätta ja vastu hakata.

Et küll keiser Aleksander I poolt oli Eesti rahvas orjusest vabastatud 1816.—1819. a., siin kestis orjus siiski vanaviisi edasi ja ei mõeldudki orjusest vabastada.

Selleaegsed ajalehed „Sakala“ ja „Virulane“ tõstsid häält oma veergudel, et see on ülekohus mõisnikkude poolt, et orjust veel edasi peavad, sest Eesti rahvas on juba ammu orjusest vabastatud ja mõisnikud võivad maa eest ainult raharenti nõuda.

Mõned ärksamad peremehed, kes ajalehti lugesid, andsid sellest teistele peremeestele teada. Seda tegi Surju vallavanem Juhan Mikhelson, Kentuki talupere-mees. Tema oli suur lehelugeja. Naabrid käisid sagedasti ta juures lehte lugemas ja uudiseid kuulamas. Ka leiti lehest, et orjust enam ei tohi olla. Nüüd hakkasid nõu pidama, kuidas orjuse kaotamise vastu abi leida. Käidi mitu korda koos nõu pidamas. Viimaks jõuti otsusele, et on tarvis Liivimaa kubeneri palvele minna ja temalt selleks abi ja nõu paluda. Koguti ka kohe reisiraha ja valiti saadikuks kubeneri juure sõitmiseks Surju vallavanem Juhan Mikhelson.

Sellest olid teised orjusealused vallad kuulda saanud ja ühinesid ka Uulu-Surju valla kavatsusega. Ka nemad valisid omalt poolt saadikud, kes pidid minema üheskoos Uulu-Surju valla saadikuga Liivimaa kubeneri juure.

Igalpool oli äraandjaid. Nii oli see ka Uulus: parunile oli kõik ette kantud, mis nõu oli peetud koosolekul, kes olid koosolekul käinud, kus oli koosolek peetud ja kes olid saadikuks valitud.

Niipea, kui saadik Juhan Mikhelson Riiast koju jõudis, ütles Uulu parun Stael v. Reinold Holstein vallavanema Juhan Mikhelsoni Kentuki koha pidamisest lahti ja laskis ta kohtuta kohast välja tõsta. Selleaegne sillakohtu härra parun Pillart Audrust sõitis Pärnust soldatitega koha peale, Kentuki tallu, ja viskas kõik inimesed kraami ja loomadega majast välja.

Mis teiste valdade saadikutega tehti, ei ole kindlasti teada.

Vallavanem Juhan Mikhelson kutsuti

kohe kihelkonnakohtu ette ja nõuti, et ta peab ära andma vallavanema ametiraha, mida vallavanemad teenistuse ajal pidid kandma. Juhan Mikhelson pani raha kaela ju küsis: „Missuguse süü pärast võetakse minult ametiraha ära?“ Kihelkonnakohtu härra karanud kohe kohtulaua tagant üles, jooksnud J. Mikhelsoni juure ja tõmmanud temal raha kaelast ära. J. Mikhelson võetud kohe kinni ja viidud vanglasse.

Tema omaksed ja poolehoidjad ei teadnud, mis ette võtta. Viimaks võetud nõuks minna ülempreester M. Suigussaare poole nõu ja abi paluma, kes ka neid ennegi oli aidanud. Härra Suigussaar aitas neid hea nõu ja teoga.

Mõni päev hiljem tuli Liivimaa kubenerilt vangistajatele kindel käsk, et J. Mikhelson tuleb viibimata vanglast vabastada, mida ka täideti.

Orjus kestis endiselt, aga siiski oli vallavanemate kaebus Peterburini ulatanud, nii et 1883. a. sõitis Peterburgist välja senator asja uurima. Uurimine oli Uulu mõisas valla- ja kohtutoas, mis oli paruni majas. Parun, kuulda saades, et senator Manassein on vallamajja sõitnud, saatis oma toapoisi kirjaga senator Manasseini juure ja palus teda oma juure lõunale. Senator Manassein oli kindlalt ära ütelnud ja ei ole midagi tegemist teinud paruniga. See oli Uulu parunit vihastanud, nii et ta ise varsti sõitis Peterburgi asju õiendama.

Sealt tagasi tulles oli parun kiidelnud peremeeste ees, kes olid tulnud renti maksma, sest pääle teoorjuse oli ka veel raharent. Ta oli ütlenud: „Teie pildusite küll mulle soppa silme vahele, aga ma sain veel õigel ajal appi ja pesin nad puhtaks! Teie räägite ikka: säädus, säädus! Säädus on kui kummitoru, mida võid pöörda kuhu tahad ja lasta kui palju tahad, ja võid ka seda sulgeda, kui tahad. Ja säädus tuleb Peterburgist välja kui suur heina-kuhi, aga kui siia jõuab, siis on ta heina-tuudi ots.“

Et mõisnikud küll vastu sõdisid teoorjuse kaotamisele, siiski tuli korraldus, et kõik vakatalud said orjusest priiks, aga mõisatalud pidid veel endiselt edasi orjama. Peagi tuli ka neile kergendus orjuses. Päevatööd mõisas küll teha ei olnud, aga selle eest olid viljakoristamise tükid pääle sunnitud ja ka rent oli kallim kui vakutaludel.

„Öömaja KOIT“,

vaksali vastas.

Sissesõitjatele alati saadaval puhtad toad. Õlle-
pood karastavate jookide ja maitsev. suupistetega.

Teenimine korralik.

**Kuld- ja hõbeasjade
kauplus**

J. Raudsepp

Rüütli tän. nr. 35.

Kuldamine, graveerimine
ja igasugu parandustööd.

M. Seileri

mootoritehas

Pärnus, Rääma tän.

Telefon 268. Korterit tel. 402.

Kõige suuremas valikus

soovitab jällemüüjatele

piltpostkaarte, kunst-õlivärvipilte, leerikaarte,

ilupabereid j.n.e.

Telef.

31—08.

A. Leiner,

Tallinn,

Kuninga t. 6.

F. E. MAHRI trossi- ja köietööstus.

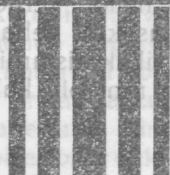
Asutatud 1834. a.

Pärnus, Ussi ja Posti tän. nurgal. Tel. 297.

Kauplus Vee t. 9, telef. 270.

Kaupluses alati saadaval: kõik. võrgud,
masinarihmad, kanepi-, manila-, sisal- ja
puuvillanöörid, tõrvatakk, niidid, tamsad
jne. Väljanäitusel töösaadused krooni-
tud aurahadega.

Müük vabriku hindadega.

SUVE-KASINO

Pärnus, Merepuiestee 1, telefon 526.

Muusika igal õhtul kella 9 — 1.

Kabaree ettekanded kella 10 õ.

Five o' clock 3 korda nädal.

Lõunad ja A' la carte igal ajal.

Einelaud

alkoholiliste ja karastavate jookidega.

I-se järgu restoraan

GRAND-HOTELL,

Kuninga tän 16. Telefon 240.

Komfordiliselt sisseseatud numбри

— toad, vannitoad. —

Sissesõitjatele tarvitada autogaraash.

Jalgrattad

parematest inglise-, saksa
ja rootsi vabrikutest. —

Jalgrattakummid ja osad suu-
— remas valikus. —

Grammofonid ja
plaadid:

„His Master's Voice“, „Columbia“ ja t.

Autoosad,

eriti „CHEVROLET“ eriosad. Kuul-
ja rullaaGRID, inglise ja saksa. —

Oma töökojas kõikisugu remont ja jalgrataste emalleerimine tuntud headuses.

Hinnad kõigist kõige odavamad

A. Privoi, Jänesselja 6,
telefon 293.

V. Puistama

mehaaniline puutööstus,

V.-Sepa tän. 6, telef. 550.

Valmistab

stiilseid ja elegantseid mööbleid, kooli-
pinke, pankade sisses., uksi, aknaid jne.

Töö eest täielik vastutus ja

—: hinnad mõõdukad. —:

ESIMESE JÄRGU VÕORASTEMAJA
— RESTORAAN

„BRISTOL“

PÄRNUS,

RÜÜTLI TÄN. 45. —: TELEFON 150.

PUHTAD JA KORRALIKUD NUMBRITOAD.

Chr. Sarapuu mehaanikatööstus

Vee tän. 2. Telef. 169.

Remonteeritakse ja emalleeritakse korralikult jalg- ja mootorrattaid, õmblus- ja kudumisma-
sinaid, keelpille, lõotse ja grammofone, püsse,
revolvreid, koorelahutajaid jne. jne.

P. S. Soovitan omas töökojas valmistatud eriti
tugevaid jalgrattaid „Standard“ ja „The
Esto“, mis pikaajalise vastutusega. Ühtlasi on
ladus ka suures valikus kõikisugu jalgrataste osi.

Spetsiaal- raudvooditööstus

valmistab mitmesuguseid

raudvoodeid

ja igasugu vooditele reformpõhju
kõige kaunimalt, vastupidavamalt ja

—:— odavamalt. —:—

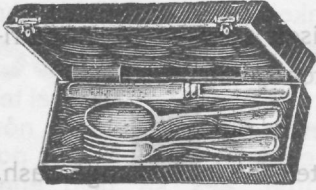
T. LILIENKAMPF,

Henno tän. 6.

M. LÕPPI

kuld- ja hõbeasjade tööstus ja kpl.
Vilmsi tänav 10.

Soovitab kõiksugu kuld- ja hõbeasju võistle-
mata odavate
hindadega.

Tellimised täi-
detakse kiirelt
ja korralikult.

Külastage

ikka ja jälle

Pärnu ümbruskonna ilusamat
väljasõidukohta ja kohvikut

Doberaani.

Ühendus igapäev Stryki mootorpaati-
dega kindlaksmääratud tunniaegadel.

vee t. 11, tel. 320.

Pärnu Puutööstuse Artell.

vee t. 11, tel. 320.

Valmistab kõige uuemates mustrites söögi- ja magamistubade ning saalide, kabi-
nettide ja muid **sisseseadeid**, uksi, aknaid, keerdtreppe kõiki sorti puust.

Ladus müügil:

puusärgid ja mitmesugust muud val-
mis mööblit suures valikus. ∞

Hinnad vastutulelikud.

Tööde eest täielik vastutus.

Paremad riidekaubad

daamidele ja
häradele on

G. Tõlpi

riideäris, Rütli tän. nr. 33.

Asutatud 1893. a.

Villase-, valmisriiete-, mütsi-
ja karusnahkade äri

P. Kiviselg,

Rütli t. 22. Telef. 363.

Alati hooaja uudised.

Hinnad odavad.

Mehaanika töökoda

Joh. Ring,

Jänesselja t. 2.

valmistab ja müüb tööstuse- ja
paadimootoreid.

Parandab kõiksugu masinaid,
rehepeksugarnituure jne.

Mehaaniline

auto-, jalgratta-

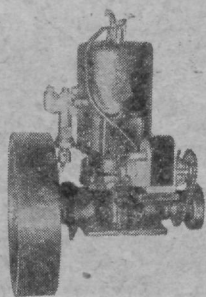
ja igasugu muude
kummasjade

vulkaniseerimise
töökoda

„Merkur“,

Hommiku tän. nr. 2.

— Töö eest täielik vastutus. —

Kalamehed ja põllupidajad!

Kui soovite omada head, odavat jõumasinat, siis pöörake järelepärimisega

R. Strycki mootoritehasesse, Pärnus.

Vanem ja suurem mootoritehas Eestis, välja lasknud üle 500 mootori. Uued kahe- ja neljataktilised mudelid alandatud hindadega kõige soodsamate maksutingimistega. Mootorid on Riiklises Katsekojas häid andmeid näidanud ja materjali ning töö poolest kõige paremateks tunnistatud ja viimasel Tallinna näitusmessil I auhinnaga ja kuldaurahaga kroonitud

R. Strycki

mootoritehas, Jannseni t. 13, telef. 167.

A. Frederkingi

seebi- ja soodavabrik

Asutatud 1849. aast.

Tartu, Aleksandri t. 44/46. Telef. 257.

Soovitab **pesuseepe,**
peeneid lõhnaseepe
ning **pesusoodat.** — —

Tellim. täidetakse ruttu ja korralikult.

Pärnu esitaja

A. Uuehendrik,

Vilmsi tän. 15. — Telefon 433.

Rohu- ja värvikauplus
prov.

V. Steding,

Riia t. nr. 15, telef. 370.

Soovitab:

maalrivärvi ja lakki, lõnga- ja riidevärvi, kosmeetika- ja keemiasoode, majapidamistaf- beid, loomapidajatele soola ja pulbreid.

Tuntud headuses

R. Behlingi tinti,

liitri- ja pudeliviisi.

Mööbli- ja sadulsepa tööstus

Joh. Petri

Pärnus,

Malmi t. 23, tel. 406,
vastu kinoteater „Pallast“.

Soovitan omast töökojast
kõiksugu saali- ja kabinett- **mööbleid,**

türgi diivaneid, kushette ja muid töid.

Hinnad vastutulelikud. Tööde eest täielik vastutus.

Austusega **J. Petri.**

O.ü. A. BLIEBERNIGHT'I

Pärnus, S-Jõe 10|12

ÖLLEVABRIK

Kõnetraat 146, 364.

Vabrikul 6 esimest auhinda ainult jookide pealt.

Parimad õlled: **Pilsen, Märtsi, München,** jne.

Soovitab oma

mehaanilisest limonaaditehasest

paremaid, loomulikkudest marja- ja puuviljamahladest
o o o o o valmistatud karastavaid jooke: o o o o o

Jõhvikas, Sidroni Brause, Apfelperle, Sect-Separé
jne. jne. jne.

Tehas tarvitab limonaadi valmistamiseks ainult suhkrut.

Saku õllevabriku ladu: **A le Goq porter.**

Eesti Kommerts Pank.

Peapank Tallinn, S.-Karja t. 7.

Osakond: Tartu, Viljandi, Pärnu, Valga, Petseri, Narva ja Haapsalu

Pärnu osakond asub: Rüütli tän., Aspe majas, telefon 63.

Pangal oma telefonikeskjaam väljakutsega „KOMMERTSPANK“. Peale selle otseühendus panga juhatusega telefon 9-89, 1-57, 22-09. Telegraafi aadress „KOMPA“.

Sissemakstud põhikapit. Kr. 1.400.000

Võtab raha hoiule.

Annab laenusid vekslite, obligatsioonide ja mitmesuguste väärtuste kindlustusel.

Ostab ja müüb välisraha ja tshekke, Eesti Hüpoteekpanga pantlehti, Eesti 1927. a. välislaenu pabereid.

Saadab raha teistesse linnadesse kodu- ja välismail.

Toimetab kõiks. pangaoperatsioone.

Korrespondendid kõigis kodumaa linnades, alevites ja tähtsamates väljama linnades.

Kiire pangatalitus.

PANGA JUHATUS.